

АНТУАН ДЕ СЕНТ-ЭКЗЮПЕРИ

ЖИМА ЭЛА

ЖИМА ЭЛА

Автора дехкинчу сурташца

Национально
краеведческий
отдел

На дом
не
выдается

Государственное учреждение
Национальная библиотека
Чеченской Республики

Соблжа-Гала
2003 шо

Национально
краеведческий
отдел

- 6477 -

Э369

«СТЕЛАІАДАН»

БИБЛИОТЕКА

АНТУАН ДЕ СЕНТ-ЭКЗЮПЕРИ
ЖИМАЭЛА

Гочийна Абдулаев Лечас

Редактор Джанаралиев Иимран
Технически редактор Бексултанов Муса
Исбаъхъаллин редактор Нухаева Зураъ

*А. де Сент-Экзюперин «Жима эла» цIе йолу
книга дуьнненIехь уггар йовьшучех цхьаъ ю. Иза
118 къаьмнийн меттанашка яьккхина. ХIинца
119 нохчийн матте яккхар а нисло.*

Верт Леонна

ХІара киншка айса воккхачунна ларарна, берашка сайна кѣинтІерадовлар доѣху ас. Сан яло бехказло ю: и воккханиг сан уггар тоѣлашха волу доттагІ ву. Кхин цхѣаѣ а ду: дуѣненахъ массо а хІумнах дика кхеташ ву иза, ур-аттал берийн киншкех а тІехъ. Цу тІе, иза Фран-цехъ вехаш ву, ткѣа хІинца цигахъ мацалла а, шело а ю. Цунна чІогІа оѣшу тахна шен догѣоѣцу муѣлхха а хІума. Цу дерригенах а суна бехказло хуѣлуш яцахъ, ас хІара сайн киншка таханлера сайн доттагІ бер хил-лачу хенахълерчу жимчу кІантана лорур ю. Баккхий-наш берраш а ма бу цкѣа мацах бераш хилла, царлахъ и дагдогІуш биснарш кІезга беллахъ а. Делахъ-хІета, ас иштта нисдо сайн дешнаш:

*Верт Леонна,
иза жима кІант волчу хенахълерчу.*

I

Сайн ялх шо долуш, адмо ког ловзачу хела* хьан-
нех дуйцучу, «Боккбал а хилла истореш» аьлла, цIе
йолчу киншки тIехь цхьа тамашийна сурт дайра** суна.
Сурта тIехь цхьа нана боккха лаьхьа – вотангар – бол-
лура экхий дуу экха дIакхоллуш. Иштта диллинера и
сурт.

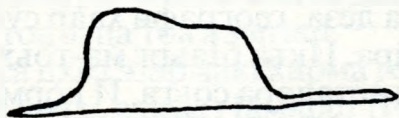

* Хела – хIума хьакхадалаза, ховха, цIена.

**Дайра – гира.

Киншки тІехъ дуьйцура: «Вотангаро шен ижу дийн-на дІахуду, Іовша а ца Іовшуш. Цул тІаьхъа иза, кхин меттахъар доцуш, тІекІел эха шарахъ набъеш Іуьллу, шен кхача дегІах дІаболлалц».

Дагахъ мел доцчух дуьззина долчу джунглийн да-харх дукхе-дукха ойланаш йина, бес-бесарчу къола-машца ас а диллира сайн дуьххъарлера сурт. Иза сан №1 йолу сурт дара. ХІара дара ас диллинарг:

И сайн болх баккхийчарна дІа а гайтина, тІаккха, кхераделин шу аьлла, хаьттира ас.

–Тхо кхерадала, иштта буьрса хІума ю кхин шляпа?
– баша а ца бешира уьш.

Ткъа иза шляпа ма яцара янне а. Иза пийл кхаьлли-на вотангар яра. ТІаккха, баккхийчарна кхеташ хилий-та, ас вотангар чухулара, кийрара йиллира. Массо а хІума Іовша дезаш ма хуьлий царна. ХІара ду и сан №2 йолу сурт.

Баккхийчара суна хъехардира, я тІехулара а, я чуху-лара а лаьхъарчий ма дакка, цул а географи а, истори а, арифметика а, нийсаяздаран бакъенаш а Іамае аьл-ла. Иштта нисделира сайн ялх шо кхаьчначу хенахъ художник хила хазнеха санна дика айса дІаболийна

некъ ас Іадбитар. №1-ий, №2-ий йолчу суъртех баккхийнаш цакхетар бахъна долуш, сан сайх шеко кхоллаелира. Баккхийчарна цкъа а шайна хууш хІума ма дац, ткъа берашна гуттар а царна массо а хІума дуьйцуш, Іовшуш Іен кІордадо, хъаьхий хъех-мерх чекхдолу.

ХІаъ, дуьйцуш воллу со, хІетахъ, иштта некъ галбаьлла, сан кхин говзалла харжа дийзира, тІаккха летчикан болх Іамийра ас.

Дерриг аьлла дуьне тІома гездеш* чекхвелира со. Бакъдерг ала деза, географи хаар суна хІетахъ вуно чІогІа карийра. Цкъа бІаьрг ма-тоьххинехъ, Аризонах Китай къасталора соьга. И корматалла Іаламат оьшуш хиллера, буьйсанна хъан некъ тилла меттиг нислахъ.

Сайн дахарехъ сох кІезга ца беттабелла тайп-тайпана, шайн дагахъ, хІуманан дурсъаьлла тІаьхъало йолунах. Баккхийчарна юккъехъ со дукха ваьхна. ХІинца шу санна, уллора зийна ас уьш. Амма, уьш уллора бевзинера аьлла, сан царах кхоллаелла ойла дуьненахъ а тоелла дІа а ца яхара-кх.

Кхечарал хъекъале а, кхетаме а ву аьлла хетта, баккхийчарах цхъаь сайх кхетча, ас цунна сайн №1 йолу сурт дІагойтура – ас, Іалашдеш, гуттар а сайца лелош дара иза. Айса и дІагойтуш, и стаг, боккъал а, цхъана хІумнах кхеташ ву-вац, хаа Іалашо хуьлура сан. Амма дІагин-гинчо: «Іза шляпа ю», – олура. Цул тІаьхъа я вотангарех а, я джунглех а, я седарчех а ас цаьрга цхъа а хІума ца дуьйцура. Со сайн кхетамца мелхо а царах дІатарвала гІуртура. Ас цаьрца бридж а, гольф а ловзарех а, политиках а, галстукех а къамелаш дора. Иштта кхетаме стаг шайна вовзарна, и баккхийнаш цул тІаьхъа, вуно чІогІа реза хуьлий а, хъаьвзар бара.

* Гездеш (гаьздеш) – лелаиш, некъбеш.

Иштта, дагардийца уллора стаг воцуш, со сайн сица цхъа вехаш вара. Юха, цхъа ялх шо хъалха ду-кх, ца хаййча ца ваьлла Сахарехъ кема охъахайра ас. Сан кеманан мотор чохъ цхъаъ галдаьллера. Соьца я механик а, я пассажирех стаг а вацара, тIаккха, мел хала делахъ а, гальяьлларг со-суо тоян хъажа везаш хъал дара хIоьттинарг. Я мотор тоян езара ас, доцца аьлча, я хIаллакъхила везара. Юха соьгахъ дисна хи а дара цхъана кIирнах тоа а, ца тоа а мегаш.

Хъалхарчу буса цхъа эзар чаккхарма гергахъ цхъа а кIур*боцчу пана арахъ еккъа гIамарш тIехъ набкхийтира суна. Хикема доьхна, бурам тIехъ Iапказ-хIорда** юккъехъ тилвелла стаг а висна хир вацара, цу буса со санна, цхъалха. ТIаккха, сатоссуш цхъана дуткъачу озо самваьккхича, со мел инзарваьлла хила веза, – дIаойлаер-кха аш шаьш. Цо хIун эли-и? ХIаъ...

– Хъайн деллахъ... Iахар биллахъа суна! – боху-кх.

– ХIа?

– Iахар биллахъа суна.

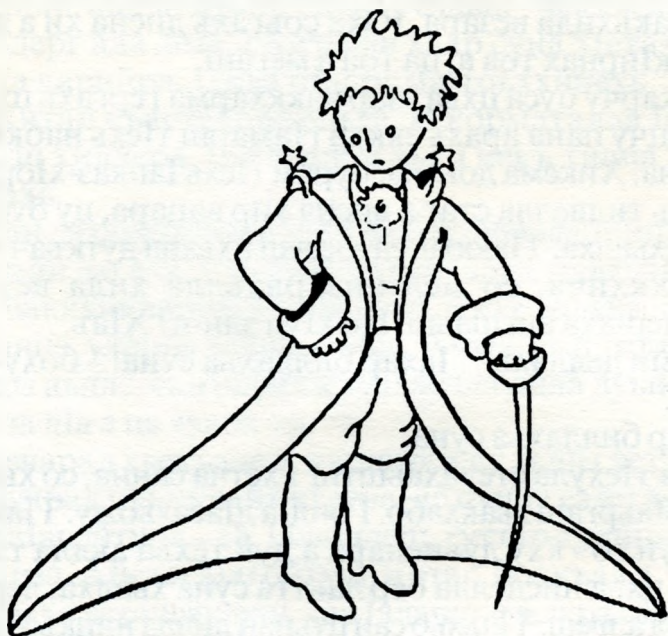
Сайна тIехула стелахаьштиг кхетча санна, со хъала-эккха. БIаьргаш хъакхабо. ГондIа дIасахьожу. ТIаккха суна хIун го - кху дуьненара а дуй техъа аьлла тамашийна, цхъа нисделла бер лаьтта суна хъалха, леррина со тергалвеш. ТIаьхьо сан цуьнан дилла ницкъ кхаьчна, уггар тоьлла портрет хIара ду.

Иза мел нисделла бер дара аьлча, сан сурта тIехъ шуна гуш дерг дукха гIийла хъал ду. И сан бехк а ма бац, цу тIе. Сайн ялх шо долчу хенахъ художник хила айса кхаьбначу ойланах оцу баккхийчара догдаьккхина, тIехуларий, чухуларий и вотангарш яхкар доцург, со кхечу хIуманан сурт дилла ца Iемаш ма виснера.

* КIур – кхузахъ: хIусам, цIа.

** Iапказ-хIорд – хIордаш вовшахкхетта хи.

ХІаъ, дуьйцуш вай со-м, со массо а бІаьрг а къар-
зийна оцу сайна хьалха хІюьттинчу Іаламате хьобжуш
лаьттара. Диц ма делаш, со адам дехачу меттигна эзар-
наш чаккхармаш нацкъарчу пана арахь висна вара. Цу
белхан ойлайича, и бер ша, я тилделла лела, я когаш
тІехь ца латтадаллал гІелделла я кхераделла ду, я ма-
цаллий, хьогаллий далла доллу, эр долуш а ма дац.
Юха а боху ас, цуьнан леларх и бер гергахь цхьа а

*ТІаккха суна хІун го — кху дуьненара а
дуй техьа аьлла тамашийна,
цхьа нисделла бер лаьтта суна хьалха,
леррина со тергалвеш.*

*ТІаьхьо сан цуьнан дилла ницкъ кхаьчна, уггар тоьлла
портрет хІара ду.*

хIусам-бахьна йоцчу адман Ia йолазчу пана арахь дис-
начух жимма а тера дацара. Со цецваьккхинарг и дара.
Мотт сецца лаьттачуьра эххар а жимма меттавеьна, ас
цуьнга хаьттира:

– Ва... хьо хIун деш ву кхузахь?

Ткъа цо гIийлачу озехь, цхьа а забар йоцуш, юха а
дийхира:

– Хьайн деллахь... Iaхар билла...

И схьахIоьттина сурт цхьа йоккха кьайле йолуш,
цхьа ойла тIаьхьакхиа хала хиларна, цо бохург ца деш
Iен со ца ваьхьира. Валарний, висарний юккьехь цхьа
чо меха доза доцчу хIокху пана арахь и мел лартIахь
дац аьлла хеталур делахь а, ас кехатан цуьрг а, гуттар
язьеш йолу перо а хьалаяьккхира. Амма оццу
мIаьргонехь суна дагдеара айса дукхахдолчунна
Iамийнарг географий, историй, арифметикий, нийса-
яздаран бакъенашший бен цахилар, – оцу бере дIа а
элира иштта (цу тIе, жимма оьгIазвоьду кеп хIоттош
а элира), сайна суьрташ дахка ца хаьа аьлла. Ткъа цо:

– Ца хаахь а, билла суна Iaхар.

Сайн дахарехь цкъа а кой дехкина воцчу, ас айса
дуьллуш долчу шиннах (кхин суна йилла хууш хIумма
а ма яцарий) цхьа сурт диллира цунна: вотангар –
тIехулара. Со цец-акъ а велира:

– ХIан-хIа, хIан-хIа! Вотангаро кхаьллина пийл ца
оьшу суна! Вотангар дукха луьра ю, пийл дукха йок-
кха ю. Сан цIахь массо а хIума дукха жима ду. Суна
Iахар беца, Iaхар билла, – аьлла, цуьнга мохь баьлча.

Ас иза биллира.

Цо, леррина сан сурте а хьаьжна:
– ХІан-хІа, – элира, – хІара Іахар дукха гІийла бу.
Кхиниг билла суна.
Ас кхиниг биллира.

Сан керла хьаша, со дукха юьхьІаьржа ца хІоттийта
делахь а, кьинхетаме, кІеда велакъежира.

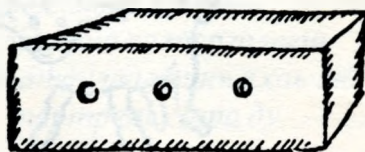
– Хьуна хьайна а ма го, – элира цо, – хІара Іахар ма
бац. ХІара боккха ка бу. Хьажал цуьнан маІашка...

Ас юха а Іахар кхечу агІор биллира. Амма хІокху
суртана а иза реза ца хилира.

– ХІара дукха кьена бу. Ткьа суна дуккха а бежа болу
Іахар беа.

Эццахь сан собар кхачийра – со сихха мотор вов-
шахьаккха езаш ма вара – тІаккха хІара сизаш хьаьк-
хира ас:

– ХІа, хІара яьшка ю хьуна, – элира ас оцу бере.
– Цу чохь бу хьуна и хьан Іахар.

Со мел чІогІа цецвелира, ала аш, хІумнах тоам хуь-
луш воцу и сан экам суьдхо верриг велааьшнавахна,
векхавелла дІахІоьттича:

– ХІаь, хІаь, ишттаниг безара-кх суна! – элира цо
цхьа воккхаверца. – Хьажахьа, буц дукха-м ца юу цо?

– ХІунда бохура ахь?

– Сан цІахь массо а хІума вуно кІезга ма ду...

– Цунна тоьур ду хьуна. Ас хьуна лушберг готтар*
жима Іахар ма бу.

– ХІаа, иштта жима а ма бац хІара... – элира цо,
корта агІор а баьккхина, сурт тергал а деш. – Хьажа-
хьа! Набкхетга-кх...

Жима эла вовзар иштта нисделира сан.

Ш

Со хенан жерахь ца кхийтира, иза кхуза мичара ваьл-
ла. Жимчу эло ша ден хаттарш Іанаохура, ткьа шага
цхьаь хаттахь, цунна и хезара, моьттуш а вац со. Цо
цхьацца дуьйцуш, ларамза юкьаэьккхачу дашах, жим-
жима кхуьуш кхиира со доллучух а. Цкьа иштта, сан
кеманах дуьххьара бІаьрг ма-кхийтти (кеманан сурт
дилла со гІертар вац, сан цунах хІета а вета а гІуллакх
хир доцу дела), цо хаьттира:

– ХІара хІун вилткІоз ю?

– ХІара вилткІоз яц. ХІара кема ду. Сан кема. ХІара
гІемадолу.

Юха сайна кема лело хаарх а дийцира ас, гІеххьа
дозалла а деш. Цуьнан чІогІа самукьделира:

– Муха? Хьо стиглара чувовжна?

– ХІаь, – элира ас, и-м башха доккха хІума а дацара

* Готтар – вуно, чІогІа.

бохург санна, цхъа бен доцуш.

– И ду хаза!..

Жима эла, вахъ-хъа-хъа аьлла, мохътоьхха велавели-
ра, сан чЮгIа дог а датЮш: сайна хуьлу хьовзамаш
беламе бохуш, хазхеташ вац-кхи со. Жимма Iийна,
тIетуьйхира цо:

– Хьо а ву-кх, хIета, стиглара воьссина. Ткъа муьл-
хачу сайрат* тIера?

И хилла-кх хIара кхуза, хIокху пана гIамар-аренга,
кхачаран со тIаьхъа ца кхуьу къайле! – аьлла, дагдеъ-
на, ас даррехъ хаьттира:

* Сайрат – планета.

– Делакх-хІета, хьо-хьюо кхечу сайрат тІера веъна хила везаш ву-кх кхуза?

Амма цо жоп ца делира. Сан кемане а хьоъжуш, цо гІийлла корта ластийра:

– Аьлча а, кху тІехь-м башха генара веънехь, тамаш бу хьо.

Цул тІаьхьа веьххаш шен цхьа ойланаш еш Іийра иза. ТІаккхаш, киснара ас биллина Іахар хьала а баьккхина, цу жовхІаран бІаьравогІавелла лаьттира. Шу кхета хир ду, оцу кхечу «сайратийн» хьокъехь жимма къадийна цо аьллачу дашо сан духе кхиа лааран шовкъ мел карзахьаьккхина хила еза. Цунах дерг со алссам хаа а гІоьртира:

– Хьо мичара воьссина кхуза, жима къонах? Мичахь ду хьан цІа? ХІара сан Іахар мича бига воллу хьо?

Жимма ойланевахна Іийначул тІаьхьа:

– Ма дика ду, ахь суна яьшка елла, буьйсанна охьа цу чохь буьжур бу сан Іахар, – элира цо.

– Дера бу. Хьо дика лелакхь, ас хьуна, и дийнахь дІабехка, муш а лур бу. Хьокхаш а.

Жимчу эло хьаьжьюккъе шад хІоттийра:

– ДІабехка-а? ДІа хІунда боьхку?

– Ва, дІабоьхкуш ца хилахь, баьлла цхьанхьа дІа а бахна, бовр ма бу хьан иза.

Эццахь сан доттагІ, ас аьлларг дукхаш хазделла, юхаш а доггах велавелира:

– Мича гІур бара иза, деллакхь?

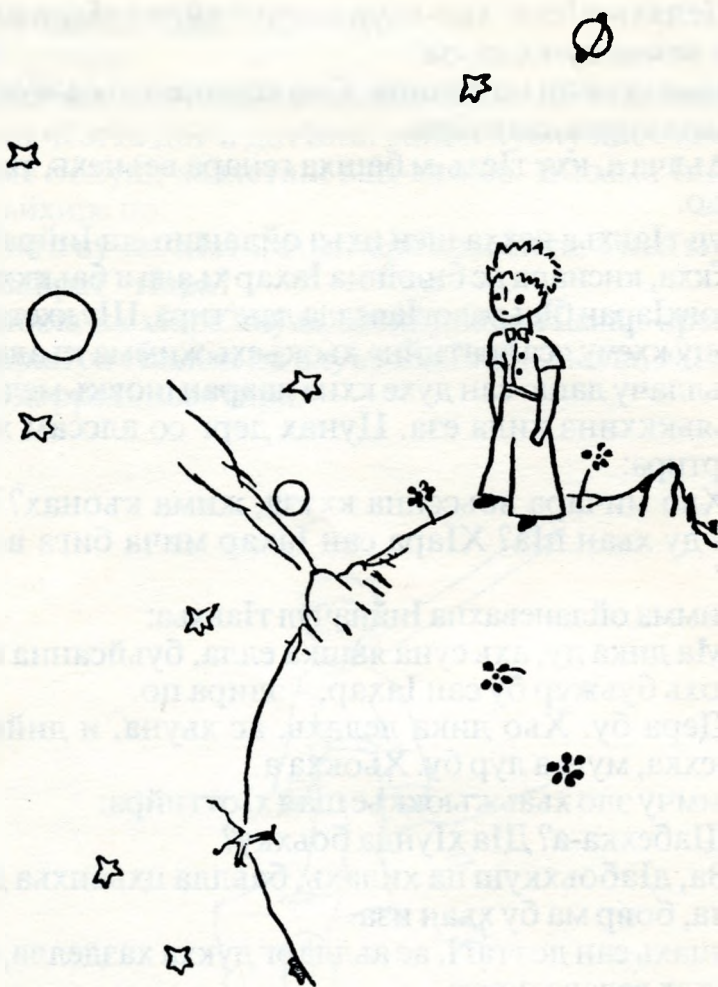
– Мухаш мича гІур бара? Дуьххьал-дІа, дуьххьал-дІа шен бІаьрг ма хІутту дІаоьхур бара-кх.

ТІаккхаш Жимчу эло, воьлчуьра саца а соцуш:

– И-м хІума хьахаш дацара, – элира, – сан цигахь меттиг Іаламат кІезга ма ю.

Юхаш цхьа сингаттаме тІетуьйхира:

– Дуьххьал-дІа, дуьххьал-дІа дІаэхахь-м, гена гІур, хьахаш, бац...

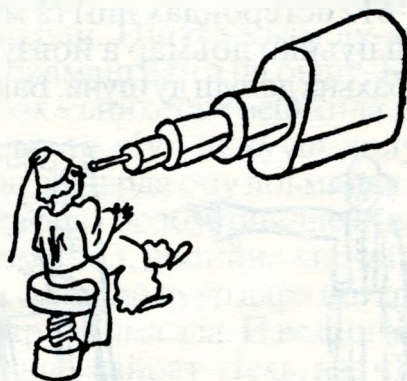
-Делахь-хІета, хьо-хьуо кхечу сайрат тІера веьна хила
везаш ву-кх кхуза?

Амма цо жоп ца делира.

Иштта кхин цхьа мехал къайле а хиира суна: иза схьа-ваьлла сайрат ша яц ерриг а цхьана цIийнан барамехь бен!

Аьлча а, цунах-м ас башха тамаш а ца бира. Суна хаьара, Латта, Юпитер, Марс санна йолу яккхийнаш йоцуш, кхин а бIеннаш ур-аттал шайна техкина цIерш а йоцу кегий сайраташ а юйла, шайна юккxехь, телескопа чухула хьаьжча а, халла бен къаьсташ йоцурш а йолуш. Астрономо ишттачех цхьа сайраталг шена карийча, цунна цIе а ца луш, лoьмар лo. Масала: 3251-гIа астероид олий.

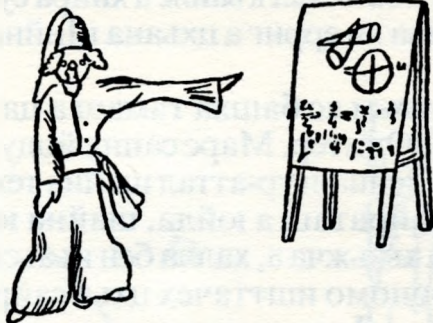
Сан дерриге бахьанаш ду, Жима эла астероид Б-612 аьлла йолчу сайраталга тIера воьссина ву ала. Цхьана туркойн астрономана 1909-чу шарахь, телескоп чуху-

ла хьаьжча, цкъа хааелчхьана, и астероид кхин хааел-ла а яц. Шена гучудаьлла и башха керланиг оцу астрономо хIетахь Дубненаюкxарчу астрономин конгрес-се дIахьедира. Амма цунах цхьа а ца тийшира, деккъа

цунна тѣхъ туркойн духар хилар цхъа бахъна долуш.
Иштта къам ду-кхи и баккхийнаш!

Б-612 астероидан-м доккха сий дера хилира цул

тѣахъа, туркойн султана шен пачхъаллина кѣл болчу
нахана байъа кхерам тасарца Европехъ лелош долу
духар лелор тѣдиллар бахъна долуш. Мацахлерчу
астрономо 1920-чу шарахъ юха а дѣакхайкхийра шена
гучудаьлларг. Амма хѣетахъ Европехъ лелачу
тѣахъхарлерчу модехъ чѣархъаьлла кечвелла вара иза
– цуьнан къамелана хѣинца массо а реза хилира.

Ас шуна Б-612 астероидах иштта массо агѣор дий-
цар, ур-аттал цуьнан лоьмар а йовзуьйтуш, юха а и
баккхийнаш бахъна долуш ду шуна. Баккхийнаш чѣогѣа

терахъаш дукхdezаш къам ду. Ахъ хъайн керла доттагѣ
шайна вийцахъ, цара цкъа а хоттур дац коьртаниг. Цара
цкъа а эр дац: «Ткъа аз муха ду цуьнан? Стенах ловза
лууш хуьлу иза? Полларчий луьйций цо?» Цара хот-

тур ду: «Маса шо ду кхуьнан? Маса ву кхуьнан ваша? ДегIана мел веза хир ву хIара? Мел кара хIума йогIуш ву кхуьнан да?» Цул тIаьхьа, шайна иза вевзина аьлла, хета царна. Ахь цаьрга алахь: «Суна цхьа хаза цIа дай-ра, сирла-цIечу кибарчигех доьттина, цуьнан кораш-кахь схьагуш герань-зезаг дара, ткъа тхов тIехь кхокхарчий Iара», – вайн дуьненахь цу цIийнан сурт дуьхьалхIуттур дац хьуна царна. Ахь цаьрга ала: «Суна бIе эзар франк мах болу цIа гира», – цхьа кхаь хир бу царна цунах: «ЭхI... гора, ниIмат* -яI!» – аьлла, мохь болуш.

Цунна а дайна, ахь цаьрга алахь: «Жима эла волуш хиларан тоьшаллаш хIорш ду шуна – иза хазнеха сан-на, хазнеха санна чIогIа тайна кIант вара, иза цхьа хаза велалора, цунна Iахар а безара. Ткъа Iахар безашверг, цхьа а шеко йоцуш, волуш ву», – ахь цаьрга иштта алахь, цара белшаш саттор ю, цхьа а кхетам боцчу бер-тIорзане санна, хьуьйсур бу хьобга. Амма ахь цаьр-га: «Иза Б-612 астероид олучу сайрат тIера веьнера», – алахь, уьш тешар бу, кхин хеттарш деш, шаьш хьуна кIорда а бойтур бац. Иштта къам ду-кх и баккхий-наш. Царна дегбаамаш бан а ца оьшу. Бераш мелхо а оцу баккхийчарах кьинхетам беш хила деза.

Ткъа вай-м, дахар хIун ю хууш долу нах, – вай, цIенчу бакьонца, кхаьрда оцу лобмарех а, терахьех а! Ас дог резахиларца, бозбуунчаллех дуьззина долу исбаьхьа туьйра санна, долийна хир дара хIара дий-цар. Суна хIара, дIадоло луур дара иштта:

«Вехаш-Iаш вара Жима эла. И вехаш вара шел жим-ма бен йоккха йоцчу сайрат тIехь, иза чIогIа догьэш-на вара, уллохь доттагI воцуш...» Дахар хIун ю хууш волчу стагна оцу сохьта гур дара, и сан дийцар цIенна бакьдерг дуйла.

Ас иштта дIадолор дара, хIунда аьлча, суна лаьане а ца лаьа, хIара сайн киншка цхьамма а дан хIума да-

* НиIмат – кхузахь: дика, хаза хIума.

царна, саготталла йоьшийла. Сан даглецамаш дукха
Иийжаме бу, хIара дийца а дац атта. Ялх шо а даьлла,
сан доттагI шен Iахарца цхьаьна, со а витна, дIавахна.
Иза сайна вицваларна кхоьруш дуьйцу ас цунах.
ГIайгIа а, бала а беца – доттагIий бицбар. Хьен-хье-
нан а хуьлуш вац доттагI. Цхьа терахьаш бен бала кхо-
чуш хIума доцчу баккхийчарах суо дIатарваларна,
кхоьрий со-м. Цундела а эцна ас сайна басарийн яьш-
кий, бес-бесара кьоламашший. ХIумма а атта гIуллакх
дац – дерриг дахарехь тIехуларий, чухуларий и вотан-
гар йоцург, иза а мацах, сайн ялх шо кхаьчначу хенахь,
диллина хIума доцуш, юха а сурташ дахка волавалар!
Сурта тIехь ма-хуьллу иза тера вилла-м гIертар ву со.
Амма, цунах сайн гIуллакх хир ду аьлла, башха тешна
вац со. Цуьнан цхьа портрет дика нисло сан, вукхун-
на тIехь верг цунах цхьа чо а тера ца хуьлу. Иштта
дегIана а: цхьана сурта тIехь дукха онда нисло сан
эла, вукхунна тIехь – дукха эгIаза. Цу тIе, цуьнан бе-
дарш муьлхачу басахь яра а, ца догIу дика дага. Ишт-
та а, вуьшта а дилла-м гIерта со, хетарехь а, алх а, улх
а. Цул сов, кIез-мезга долчу цхьана мехалчу хIумнаш
тIехь галвала а ма тарло. Суна дукха чIогIа бехкаш ма
дахкалаш, дукхдахарш. Ас хIун дийр ду, сан жимчу
доттагIчо со цкьа а цхьана а хIуманна тIаьхьа ца кхи-
авора-кх. Цунна, со а ша санна ву, моьттуш хилла хир
дара-кх. Амма, сан дакьазаллина, суна Дала делла дац,
яьшкех чекхьхьаьжна, Iахар ган бIаьрса. Со мелла а
баккхийчех дIатарвелла хила там бу. Схьагарехь, кьан-
велла вогIу со, кьанвелла.

Денна цхъацца керланиг девзара суна цуьнан сайратах, цо иза муха йитира а, цул тІаьхъа хІун некъаш гездира а. Цо, шен лааме хьожжий, юкь-кара жим-жима хьахадора цу хьокъехь. Иштта, тхо девзина кхоалгІачу дийнахь хиира суна цунна баобабабаша* латточу сингаттамах.

Иза а Іахарна тІехула хилира. Жимчу элан цІеххъана цхъа яккхий шеконаш кхоллаеллачух тера дара, цо хьаттира:

– Хьажахъа, Іахарша коьллаш юу бохург бакъ ма ду, дуй?

– ХІаъ, бакъ ду.

– Ма дика а ду!

Со ца кхийтира, Іахарша коьллаш йиъча а, ца йиъча а, хІун бен ду. Амма Жимчу эло тІетуьйхира:

– Делахь-хІета, баобабаш даа а тарло-кх цара?

Ас, баобабаш коьллаш яц, ткъа хазнеха санна андий дитташ ду, бІаьвнаш санна, лекха баххъаш а долуш, цундела цо Іахар хьовха, дийнна ковра пийлаш ялаяхь а, цаьрга цхъа баобаб а даалур дацара, элира.

Пийлех дерг хезча, Жима эла велавелира:

– Уьш цигахь тІе-кІел хІитто дезар дара... – аьлла.

Ткъа тІаьхьо хьесап доллуш тІетуьйхира:

– Цкъа юьхъанца, шаьш дикка кхиъна довллалц, баобабаш дукха кегий, эгІаза ма хуьлу.

– И а бакъ ду. Амма хъан Іахаро стенна дууш ду кегий баобабаш?

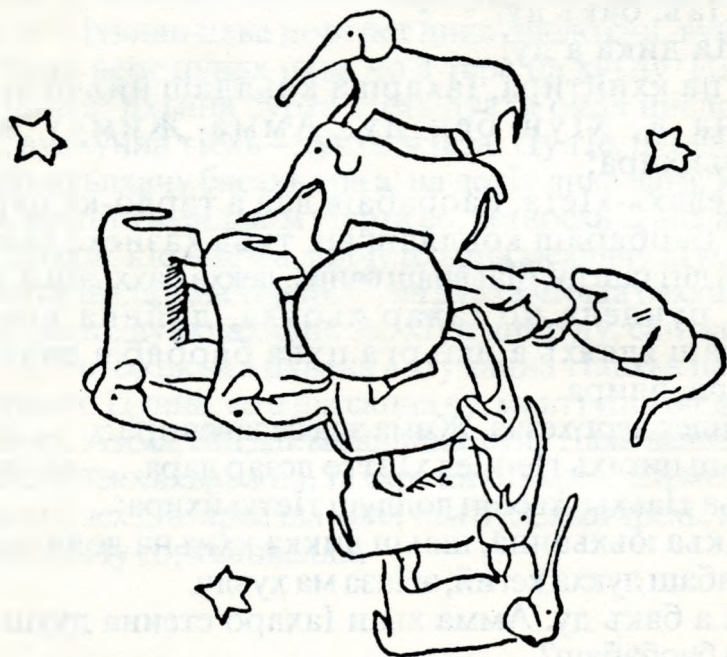
– Муха – стенна! – со цакхеттарг цхъа пайда боццу хІума долуш санна, оьгІазвахара иза.

* Баобаб – Африкехь кхуьуш долу онда дитт, цуьнан гІодан гуо 25 метр а, цхъадолчун 40 метре кхочуш а хуьлу.

Иза стенна тлеван гІерта ца кхеташ, сан дикка корта хьийзо дийзира.

Эххар а, доллучун а духе кхиъча, сурт иштта хІуттура.

Жимчу элан сайрат тІехь кхуъуш йолу бецаш, муьлх-хачу а кхечу сайрат тІехь а санна, цхьаерш пайдехь а, вуьш – зуламе а ю. Делахь-хІета, цигахь дикчу, пайдехьчу бецийн дика хІу а, вочу, асаран бецийн зуламе хІу а ду. Ткьа хІуш гуш ма ца хуьлий. Уьш кІоргга лаьтта бухахь тхьевсина Іохку, царах цхьанна самдала да-гадаллалц. Цо зІийдиг хобцу, юха иза, озалой, малхе хьалакхевда, юьхьенца – цхьа хьомсара, хела-ховха,

Пийлех дерг хезча, Жима эла велавелира:
– Уьш цигахь тІе-кІел хІутто
дезар дара... – аьлла.

зене йоцуш. Иза цлен хорсам я розийн колл хир йолуш хІума елахь, дІакхийта шена ма-ттов. Амма иза цхьа зуламе буц елахь, хьайна йовза ма-евззинехь, оззийна орамца бухъяккха еза. ХІинца Жимчу элан сайрат тІехь а ду и ирча, вуно зене хІу... баобабан хІу ду иза. Оцу сайратан дерриг лаьттана бала хилла цу хІух. Жима йоллушехь хьуна и баобаб йовза ца йовзахь, тІаьхьа цунах вада а, вала а меттиг хир яц. Хьан сайрат цо йоккхур ю. Цо шен орамаш чекхдохур ду цунах. Ткьа нагахь сайрат жима а йолуш, баобабаш дукха хилахь, цара сайратах кескаш йийр ю.

– Йохо йиш йоцуш ю цхьа раж, – элира соьга тІаьхьо Жимчу эло. – Іуьйранна хьалагІаьттиний хьо, юьхь-куьг дилина а, хьо битаме веьна а ваьллий, – сихонца дІахІоттий битаме ялае хьайн сайрат а. Денна а асардан деза, уьш зезагийн коьллех схьакьаьстарг хилла-чул тІаьхьа, баобабаш дІайохуш: кьона зІийдигаш-м церан вовшех кьасталуш а ца хуьлу. Иза кІордош болх бу, амма хІумма а хала бац.

Хіуа дай а, ша дийцинарг сурта тІехь гайта хъажа, цунах шаьш долчура бераш а кхетар долуш аьлла, тІе а диллира цо суна.

– Мацца а цкъа арадевлла лела дезаш меттиг ягІахь, – элира цо, – царна карор ду хьуна и. Цхьаболу болх-м тІаьхьататта а мегар ду, башха зен хир дац. Амма баобаш тІера хьан бІаьрг дІатуьлий, – дІадаьлла хьуна. Суна цхьа сайрат евзара, малонча вара цу тІехь ве-хаш. Шен хеннахь, асар а дина, дІаяккхаз а кхо колл йиснера цуьнан...

Жимчу эло хилларг ма-дарра схьа а дуйцуш, ас оцу сайратан сурт диллира. Нахана хьехамаш бар бІаьрга дан дезаш вац со. Амма кІезга нах бу, баобабаш мел кхераме ю, хууш, ткъа иштта стаг цхьана ас-тероид тІе кчацахь, цунна бала тарлун сингаттам чот йина вер воцуш бу, – цундела вуьйхи-кхи со сайн гуттар а долчу собарх. «Бераш! – боху ас. – Ларлолаш баобабах!» Мацах суначул башха царна шайна буй а ца хууш, дукха хенахь дуййна царна кІело йина Іа бо-хам сайн доттагІашна дІабовзийта лаьа суна.

Цундела хьегна ас хІара сурт дуьллуш оццул къа а, я хьегна дохко а ца ваьлла. Аш хатта тарло: хІара баобабаш тІехь дерг санна, сила-а долу сурташ хІокху киншки тІехь кхин хІунда дац? Цхьа атта жоп ду сан и хаьттинчунна дала: со дилла-м гІиртира, амма гІуллакх ца хилира. Ткъа баобабаш дохкуш, оцу сурта тІехь суо гайта гІерта гІуллакх хазнеха санна луьра, кханенга тетта йиш йоцуш, дуйла хааро ницкъ лора суна.

Цхъаболу болх-м тІаьхъататта а мегар ду,
башха зен хир дац.
Амма баобаи тІера хъан бІаьрг дІатуьлий, -
дІадаьлла хъуна.

Маржа, Жима эла-я! Жим-жима кхеташ, со эххар а кхин цхъана хIумнах а кхийтира: мел сингаттаме а, гуш хIума доцуш а хилла хиллера-кх хъан дахар. Еххачу хенахь хъан самукъдаьхнарг цхъаь хиллера: малхбузар тергалдеш, марзо оьцура ахь. И суна хиира доьалгIачу дийнан Iуьйранна, ахь сайга аьлча:

– Суна чIогIа хазхета, малх бузуш, цIийъелла стигал. Валохъа, малх дIа муха бузу хъажа вайша.

– ТIаккха, собардан дезар ду.

– Стенна деш ду и?

– Малх бузу хан хиллалц.

Цкъа хьалха хьо чIогIа цецвелира, юха хьоу-хьайх вела а велла, ахь элира:

– Суо сайн цІахь волуш санна-м дуйцу ас!

ТІаккха-м хІун дара хьуна. Массарна а ма хаба, нагахь Іамаркахь малх гІушлакхе болу хан елахь, Францехь малх бузу хан хуьлий. ХІинца, цхьа-на минотехь Франце кхачавелча, дІабузчу мал-хах марзо эца йиш хир яра хьан.

Амма, дависарг, Франци дукхе-дукха гена ю. Ткьа хьайн сайраталг тІехь, гІант масех гІулч дехьадаьккхичхьана, ваьллера хьо. Иштта хьан таро хуьлура цІийъелла малхбузе юх-юха а тер-гальеш Іен, хьан-хьайн цунна лаам хилчахьана, кхин оьшуш хІума доцуш...

–Мацах цкьа суна малх дІабузуш гира цхьана дийнан дохалла шовзткье кхузза!

Жимма Іийна, ахь тІетуьйхира:

–Хьан чІогІа сагатделча, дІабузчу малхе хьоьжуш, мел дика хуьлу, хаьий хьуна...

–Шовзткье кхузза малх дІабузуш гинчу оцу дийнахь, деллахь, ма чІогІа сагатделла хилла-кх хьан. Бакъ дуй и?

Амма Жимчу эло хІумма а ца элира.

ПхоьалгIачу дийнахь, юха а изза Iахар бахьна долуш, Жимчу элан цхьа кьайле а хиира суна. Ша шен дагахь ехха йинчу ойланийн жамI и долуш санна, цу хьокъехь хьалха хьахийна хIума доцуш, цIеххьана хаьтира цо:

– Коьллаш юуш хилча, тIаккха зезагаш а дуу-кх Iахаро?

– Шен караеьанарг-м юу.

– И зезагаш кIохцалш дерш делахььий?

– ХIаь, кIохцалш дерш делахь а.

– ТIаккха кIохцалех хIун до?

И суна ца хаьара. Со чIогIа балхана чувоблла воллура: мотор чохь цхьа гайка чIогIа дуьхьалтьяьллера, со ма-хуьллу иза юхахьовзо гIертара. Со йишйоха герга вара, гIуллакх бегаш тIера долуш лаьттара, сан дисна хи а доцчу меха дара, сайн ца ваьлла кхуза воссар боккьал а бале дерзарна кхеравеллера со.

– Царна кIохцалш стенна обьшу тIаккха?

Ша цхьаь хаттахь, шена жоп даллалц, цкьа а юхаволуш Iедал дацара Жимчу элан. Гайка схьа ца хьаьвзаш, догдаьттIа воллучу ас, сайна хьалха дагдеьнарг элира:

– КIохцалш цхьанна хIуманна а ца обьшу, зезагаша, дуьхьалдIа шайн дера хиларна, арадохкуьйту уьш.

– И ду хIара!

Тхойша кхин вист ца хуьлуш, дикка хан елира. Юха, мелла а обгIазвоьдуш, лен велира иза:

– Со ца теша ахь дуьйцучух! Зезагаш гIийла хIумнаш ю. Цхьа а дагахь хIума доцуш. Уьш шайн даг тIе жимма майралла яйита гIерта. Царна моьтту – шайн кIохцалш хилча, массо а шайх кхоьру...

Ас хIумма а ца элира. Оцу минотехь со сайн ойланехь сайга луйьш вара. Ас бохура: хIинца а хIара гайка схьа ца хьовзахь, сайн гIоригIоддах жIов тоьхна,

дамардарц дийр ду-кх ас цунах. Жимчу эло юха а юкъяхъяккхира сан ойла:

– Ткъя хьуна моьтту, зезагаш...

– Ва, хІан-хІа! Ца моьтту суна хІумма а. Ас сайна дуьххъара дагдеьнарг аьллера. Хьуна ма го, цхъа ладаме гІуллакх чекхдаккха гІерташ ма воллу со.

Иза, цец-акъ а ваьлла, схъахъаьжира.

– Ладаме гІуллакх?!

ТІаккха со тергалван хІоьттира – верриг машенан даьттанех вуьзна, жІов а буйнахь, цхъа хІун ю а ца хуучу, цунна гергахь дукхе-дукха чамбоцчу цхъана коьчал тІе букарвахна воллу со.

– Баккхийчара дуьйццург ду ахь дуьйцург а! – элира цо.

Суна эхьхийтира. Амма иза со кхоон воллуш вацара.

– Хьо кегош ву, – тІетуьйхира цо. – Хьо кхеташ хІумма а дац!

Иза боккъл а чІогІа оьгІазвахнера. Цо корта ластийра, шен дашо месаш мохехь дІаса а яржош.

– Суна евзаш цхъа сайрат ю, цу тІехь вехаш цІарулцІен юьхь йолуш цхъа месье ву. Шен дахарехь цкъа а зезагах хьожа яьккхина вац иза. Цкъа а седа тергал ца бина. Цкъа а цхъа а везна вац. Я цкъа а цхъа а хІума дина а вац. Цо дешдерг цхъаь ду: терахъаш вовшах-деттар. Сатесчахъана буйса йоллалц цхъа хІума ду цо кхайкхош: «Со ладам болуш стаг ву! Со ладам болуш стаг ву!» – хІинца ахь а санна. Ша куралла эkkха воллу. Ткъя боккъл а аьлча, иза адам а дац. Иза жІаьлинускал ду.

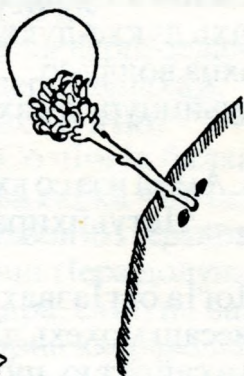
– ХІун?

– ЖІаьлинускал!

Жима эла, дукха оьгІазвахна, босбаьхъна вара.

– Миллионаш шераш ду, зезагаш тІехь кІохцалш дуьйлу. Миллионаш шераш ду, хІетте а Іахарша и зезагаш дуу. Зезагаша, и кІохцалш хеца гІерташ, сел чІогІа къа стенна хьоьгуш ду, царах хуьлуш кхин пай-

да бацахъ, — цунах кхета гІортар дац техъа ладам хила безаш гІуллакх? Іахарший, зезагашый гуттар а вовшаш-ца тІемаш бар, — вай кхета хъовса мах ца кхочуш, иштта пайда боцуш гІуллакх ду техъа и? Оцу цІарул-цІен юъхъ йолчу стоммачу месъен арифметикал коър-та а, мехал а хила ца деза и? ХІун хаъа, суна девзаш дуьненахъ а ша цхъаъ бен доцу зезаг дуйла, иза сан сайрат тІехъ кхуьуш дуйла, ша санна дерг кхин цхъа-на а меттехъ хила йиш йоцуш, ткъа цхъана хазчу

Іуьйранна жимчу Іахаро баха а бахна и даахъ, цу тІе, ша динарг шена а хІун ду а ца хууш? И, хъобга хаьтти-ча, иштта маьІне а, мехала а дац-кха?

Иза чІогІа кхохкийнера. ТІаккха юха а дІадолийра шен къамел:

— Хъуна дукхдешаш цхъа зезаг делахъ — дуккха а мил-лионаш седарчех цхъанна а тІехъ ша санна дерг кхин хила йиш йоцу цхъаъ бен доцу зезаг — и тоьуш ду хъуна, стигла хъала а хъаьжна, хъуна хъуо ирсе хета. Ахъ хъайга олу: «Цигахъ цхъанхъа дехаш сан зезаг ду...» Ткъа иза Іахаро даахъ, — иза массо а седа цхъаъ-на дІабар санна ма ду! Иза, хъобга хаьттича, иштта доккха хІума дац-кха!

Иза эххар а, вист а ца хилалуш, висира. Юха цІеххъана, гІагІаьлла, вилхира. Садайра. Сан болх а бисира. Суна тоххарехъ йицъеллера сайна бале яьлла

и, гІоза ма хиларг, гайка а, жІов а, сайн хьогалла а, валар-висар а. Сан седанна тІехь, сан сайрат тІехь – Латта цІе йолчу сан планети тІехь – воьлхуш вара Жима эла, цуьнан догъэца дезара. Ас, кара хьала а эцна, тахкийра иза. Ас цуьнга бохура: «Хьуна дукхде-зачу зезагна цхьа а кхерам бац. Ас хьан Іахарна муцІархьюллург юьллур ю... Ас...» Суна, кхин цуьнга хІун эр ду ца хаьара. Суна суо цунна хьалха бехке а, цхьана а хІуманна гуьнахь доцуш а хийтира. Муха кхайкха ас, цунна сан кхайкхар хезар долуш, цуьнан сайх дІакъаьхкинчу синна муха тІаьхьакхиа со? Мел тамашийна, шен кьайле йовзаза бу-кх и – и бІаьрхин мохк...

VIII

Цул тІаьхьа дукха хан ялале суна дикка девзира и зезаг. Жимчу элан сайрат тІехь гуттар а кхуьуш хилларш башха эшгьаьлла доцуш, цхьа мадаре зезагаш дара – церан жаззаш* а дара кІезга, вуно кІезга меттиг яра цара дІалоцург а, уьш цхьанна а новкъа а дацара. ХІора Іуьйранна бацалахь схьаделлалора уьш, суьйренца маргІалдоьлхура. Ткъа хІара мичара баьлла а ца хуьчу цхьана хІу-буьртигах хьаладелира, тІаккха Жимчу эло кхечу цхьана а зІийдигах я хелигах тера йоцчу цуьнан зимигчу** зІийдиг тІера бІаьрг дІа ца туьлуьйтура. ХІун хаьара, иза баобабан цхьа керла тайпа дуй а? Амма и колл, сихха дегІдоккхучуьра сецна, силам а баьтгІа дІахІоьттира. Жимчу элана иштга баккхий силамаш цкъа а гина а бацара, уьш кестта цхьана исбаьхьа доккхачу Іаламате доьрзург хилар хьоьхура цуьнан даго. Ткъа цкъа-чунна шен баьцарчу уотолган*** пенаш юккьехь хьул-

* Жаз – зезаган патар.

** Зимигчу – тІех зима (жима).

*** Уотолг – тІех жима уото (цІа, чов).

делла долу и ца девза хъаша гуттар а кечлуш дара. Цо леррина басарш хоържура. Цо сих ца луш духура шена тIе барзакъаш, цкъа цхъаннан, тIаккха вукхуънан, гIехъ хуълу-ца хуълу хьоъжуш, шен жаззийн бустамаш дохуш. Мух-мухха а долу цхъа петIамат санна, хебаршка ихна, хъакхаделла дуьнен чу дала лууш дацара иза. Шен хазаллин нуьрехъ готтар серладаьлла, лепаш гучудала лаъара цунна. Боккъал а, чIогIа коча хIума яра! Цуьнан къайленера кечамаш денна а бахлуш бара. ТIаккха цхъана Iуьйранна, малх схъакхеттий, кхетазий бу аьлла хетачу цхъана мIаьргонехъ цуьнан жаззаш схъаделладелира.

ТIаккха, оцу мIаьргонна кечлуш, оццул дукха къахъегначу цо, бага а гIеттош, оза а делла:

– ЭхI, – элира, – цхъа хала самдели со... Бехк ма биллалаш... со хIинца а кечдала ца кхиъна.

Жимчу эле шен воккхавер къайла ца дахъаделира:

– ЭхI, мел исбаъхъа а ду-кх хьо!

– ХIа-а, боккъаллий? – дара цуьнан гIийла-коча жоп.

– Кхин цхъана хІуманан а тидамбелаш: со малхаца цхъаьна дели дуьнен чу.

Жима эла дукха сиха кхета-м, хъаха, кхийтира, и исбаьхъа хъаша ша-шех шен тоам бина хилар хьулдан гІерташ башха ницкъ бийр болуш доций, амма и хІумма а доцург дара, лапъаьлла хъан салоцуш, цуьнан сел хаза хиларе хъаьжча!

Цо хъем ца беш элира:

– ХІума кхоллу хан ю, моьтту суна. Хьо дика а вай, сан гІайгІабер-кха ахь...

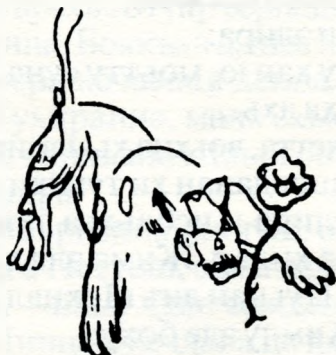
Жима эла, эхь хетта, воьхна хъаьвзира, хитухург схъа а лехна, зезагна шовданан хи туьйхира цо.

Кестта гучуделира и исбаьхъа зезаг вуно дегал а, дегбааме а хІума хилар, Жима эла цІенчу бакьонца хІоттийнера цо. Цуьнан диь кІохцал дара, ткъа цхъана дийнахь цо Жимчу эле боху:

– И цІокъаш а схъадахкийта-кх, со кхоьруш дац хьуна церан мІарех.

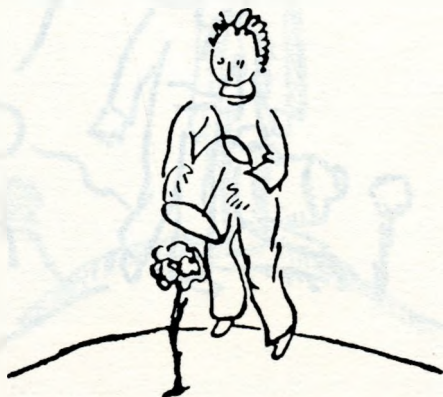

– Сан сайрат тIехь цIокъаш дац, – иза кхето гIоьртира Жима эла. – Цу тIе, цIокъаша буц а ца юу.
 – Со буц яц, – элира зезаго гIийлла.
 – КъинтIерадалалахь...
 – ХIан-хIа, цIокъаш суна кхераме дац, амма со Iаламат чогIа кхоьру чуччамехех. Кирхьа хир дацара вайн?

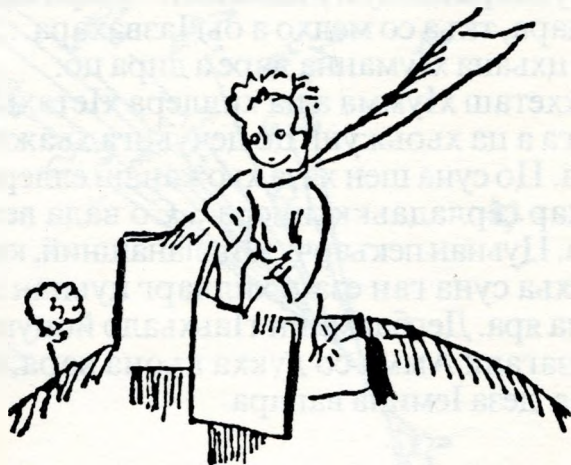

«Орамат чуччамехех кхерар... и ма тамашийна хIума ду-у», – ойлайира Жимчу эло. – Хала амал а ю кху зезаган-м».

– Суйре тIееъча, муцIаркуй санна, цкъа хIума тIейиллий, со дIахьулделахь. Дукха шийла ю шун кху-захь. ЧогIа аьхна йоцуш планета ю. Со схьадаьллачу махкахь...

Ша долийна кѡамел цо чекх ца даѡккхира. Кхуза кхочуш, иза хІу-буъртиг бен ма бацара. Кхечу дуьне-нех цунна хІумма а хаа йиш яцара. Хьекъале хІума дац ша дукха атта гучуваьн волчу меттехь аьшпаш боттар!

Заббари жимма юьхьІаьржхІоьттира, тІаккха цкъа а, шоза а яйн йовхарш туьйхира цо, мелхо а Жимчу элана, иза шена хьалха мел бехке ву дІахоуьйтуш:

– Мича даха техьа и кирхьа а?

– Со иза схьадан ваха-м воьллера, амма хьо къамелдина даллалц гІойла ма дацара сан!

ТІаккха цо кхин а чІогІа туьйхира йовхарш: «ДІа дагахьбалам хила хьайна! – бохург дара и Жимчу эле.

– Со-м цомгаш хилла дели хьуна!»

Жимчу элана и исбаьхьа зезаг дукха-м дера деза-деллера, шен хуьлчух, хаза а хеташ, цунна Іуналдан а, цуьнан гІуллакхе хьажа а кийча а вара, хІетте а цхьана шеконаша кестта дог къийзо долийра цуьнан. Шега аьлла мел деса дош а цунна дагах кхетара, тІаккха ша цхьа чІогІа декъаза стаг хийтира цунна.

– Эрна ладегІна хиллера ас цуьнга, – элира цо соьга цкъа цхъа цІенчу даггара. – Зезагаша дуьйцуцуюнга цкъа а ладегІа мегарг ца хиллера. Цаьрга хьоьжуш Іен везаш хиллера, церан архъах* кийра бузош. Сан зезаго мерзачу архъах юьзнера сан ерриг сайрат, ткъа суна цуьнан пусардан ца хиира. Цуьнан оцу цІоькъех, церан ирчу мІарех долу и къамелаш... Цара сан дог дашо дезаш дара, ткъа со мелхо а оьгІазвахара...

Кхин цхъана хІуманна даре а дира цо:

– Со кхеташ хІумма а ца хиллера хІетахь! Цо дуьйцуцуюнга а ца хьоьжуш, цо дечуьнга хъажа везаш ма хиллера. Цо суна шен хаза хьожанаш еллера, сан дерриг дахар серладаьккхинера... Со вада везаш ма ца хиллера. Цуьнан пекъарчу хІилланашний, кийтарлошний тІехъа суна ган езаш хилларг цуьнан ховха эсалалла ма яра. Дегбаамийн тІаьхъало йоцуш хІумнаш ма ю зезагаш! Амма со дукха къона вара, со хІетахь хІумма а деза Іемина вацара.

IX

Со кхетарехь, иза цул тІаьхъа, бовх-бовха мохк хоьржуш, кхерсташ лелачу олхазаршца цхъаьна некъаш гездан аравелира. ТІаьххьарчу Іуьйранна хьалхачул а чІогІа битаме ялийна, новкъ-нацкъарниг дІасадаьккхина дІахІоттийра цо шен сайрат. Цо леррина дІацІандира аьрдаш долу тІам-лаьмнаш. Аьрдаш болу тІам-лам цуьнан шиь бара. Іуьйранна тІехь юург йохъян чІогІа аьтто болуш бара и шиь. Царал сов, Іаяйна кхин цхъа тІам-лам а бара цуьнан. Кхуо хІун до а, хІун хаьа, элира цо шен дагахь. ТІаккха и Іаяйна тІам-лам** а дІацІанбира. ТІам-лаьмнаш, ахь дикка дІацІандича, цкъа а Іеттор доцуш, цхъанаэшшара,

* Архъ – хаза хьоьжа.

**ТІам-лам – *цІе Іеттош болу лам.*

Со кхетарехъ, иза цул тIаьхъа, бовх-бовха мохк хоьр-
жуш, кхерстаи лелачу олхазарица цхьаьна некъаи
гездан аравелира.

гИйлла догу. ТІам-лам Іеттор - иза пешан туьнкалг
чохь кІуьрзах йоьлла цІе ягар санна ду. Вай-м, хІокху
Льаьттара адмаш, дукха гИйла хІумнаш ю, вайга
дІацІанлур долуш дац вайн тІам-лаьмнаш. Цундела
бовлу царах вайна оццул баккхий сингаттамаш.

Юха Жимчу эло гИйла ойлаярца бухъехира баоба-
бан тІаьххара йисна зІийдигаш. Ша кхуза кхин
юхавогІур вац аьлла, тешна вара иза. Делахь а оцу
Іуьйранна бечу балхах цо йоккха марзо оьцура. Юха,
тІаьххара зезагна хи а тоьхна, иза дІахьулдан гІерташ
ша воллуш, цуьнан чІогІа велха догдеара.

– Марша Іойла хьо, – элира цо.

Исбаьхьа зезаг дуьхьал дист а ца хилира.

– Марша Іойла, – элира Жимчу эло юха а.

Зезаго, ахІ-ахІ аьлла, йовхарш туьйхира. Шелдалар-
на а, дацара и.

– Со Іовдал хилла хиллера, - элира цо эххар а.

– КъинтІераваьллахь суна. Хьайн десара, ирсе хила а
хьажалахь.

Цхьауна а дашца дездер я бехкбаккхар а дацара.
Жимчу элана и тамашийна хийтира. Эхьхетта, воьхна
ляьттара иза буйнахь аьнгалин пхьегІа а йолуш. Цун-
на мичара ели хІинца и тийна-таьІна эсалалла?

– ХІаь, хІаь, суна хьо дукхвеза, – хезира цунна.

– И хьуна цахаар сан бехк бу. ХІинца и коьрта дац.
Хьо а хиллера, со санна, Іовдал. Хьайн десара, ирсе
хила хьажалахь... ДІаяккха и пхьегІа а, и суна кхин
оьшуш яц.

– Ткъа мехаш...

– Иштта шелделла а дац со... Буйсанан цІина * хІуо
суна мелхо а аьхна ду. Зезаг ма ду со.

– Ткъа акхарой, сагалматаш...

– Ши-кхо нІаьна лан мегар дац ас а, сайна поллар-
чий довза лууш хилча! Уьш цхьа исбаьхьа долчух тера
ду. Со долчу вогІуш а цхьаь хила ца веза? Хьо генахь

* ЦІина – цІена – *шійло*.

хир ма ву. Ткѣа цу андийчу буърсачу акхаройх со ца
кхорру. Сан а ю мІараш.

ТІаккха шен йилбазалдацарца шен диъ кІохцал
схѣауьйхѣира цо. Юха тІетуьйхира:

– Дах ма дехѣа, хала ду хІара лан! ДІаваха сацам
хиллий хѣан – дІагІой валахѣа.

Жимчу элана ша доьлхуш гойла ца лаѣара цунна.
ЧІогІа дегал зезаг дара иза... Вуно чІогІа дегал...

ТІаьххѣарчу Іуьйранна хѣалхачул а чІогІа
битаме ялийна, новкѣнацкѣарниг
дІасадаьккхина дІахІоттийра цо шен сайрат.

Жимчу элан сайратна уггар герга 325, 326, 327, 328, 329, 330 астероидаш яра. Дуьххъара царна тIе кхача сацам хилира цуьнан: цхъа болх каро ма безара, стена хилла а цхъана хIуманна охIла хила а. Хьалхарчу астероид тIехь вехаш паччахь вара. Верриг таьIна-цIечу, юкъ-кара горнастай* экханан кIайн чо болчу духарех хьаьрчина, иза дорахчу, хIетте а шеца йоккха сийлалла хаалучу курс-гIента** хьалахиьна Iара.

– ХIа-а, хIинца сан пачхьалла тIехь долу стаг а во-луш ву-кх! – хазхетта мохь белира цуьнга, Жимчу элах баьрг кхетташихь.

«Цунна хIун хаьа, со мила ву? – ойлайира Жимчу эло. – Цунна-х со дуьххъара гуш ву».

Цунна ца хаьара, паччахьаш дахаре шайна ма-луьу цхъа атта хьоьжуш нах буйла: цаьрга хаьттича, массо стаг а – церан пачхьалли кIел ву.

– СхьатIехилал, хьайх дикка бIаьрг тохийтал соьга, – элира паччахьо, хьанна хилла а цхъанна паччахь хила шен таро хиларна, чIогIа кура а волуш.

Жима эла, охьахаа меттиг хир яцара техьа аьлла, тIехьахьаьжира, амма паччахьан горнастайн чо болчу исбаьхьчу обано ерриг сайрат кIелхьулийнера. Кхуьнан латта дийзира, оццул чIогIа гIелвелла воллу-шихь... Юха, шен ойла дIаяхханчохь, кхуо бага гIаттийра.

– Паччахь волчохь багагIеттор Iадатца догIуш дац, – элира паччахьо. – Ас доьхку хьуна багагIеттор.

– Ца хууш нисдели сан, – элира Жимчу эло, дукха эхь хетта цIий а луш. – Ас дукха бежа некъ бина, цуьрриг а набийна а вац.

– Делахь ас багагIеттор тIедуьллу хьуна, – элира

* Горнастай – беза чо болу экха.

** Курс-гIант – паччахьан гIант.

паччахь. – Дукха шераш ду, суна цхьамма бага глеттош ганза. Суна ган а, хаа а дика ду и. Валал, ийза а ца луш, бага глаттаел! И сан омра ду.

– Со ийза ца ло... сан кхин хьашт дац бага глетто – вистхилира Жима эла, верриг а цийлуш.

– Гм, гм... Тлаккха... тлаккха ас хьуна тедуьллу бага цкъа глаттор, юха ца...

Паччахь ша а тилира ша дуьйцучух, геххьа оьггаз а вахара иза тлаккха.

Паччахьна уггар мехалдерг – ша тедиллинарг сих-ха кхочушдеш хилар ма ду. Шен аьллар тiera валар цо ловр дацара. Иза дерриг тедал дуьззина шен карахь долу паччахь вара. Амма иза дукхе-дукха эсал, дика стаг вара, цундела цо цкъа а, кхетаме, хьекьале дерг бен, цхьа корта боцу омраш дан а ца дора.

«Ас сайн инарлина хIордан каркар* хилар тIе а дил-
лича, – олура цо, юха инарлас и сан омра кхочуш а ца
дича, иза цуьнан бехк хир бац, сан хир бу».

– Со охьахаа мегар дарий? – аьлла, хаьттира Жим-
чу эло, шена эхь хетташехь.

– Ас тIедуьллу хьуна: охьахаа! – жоп делира пачча-
хьо, шен горнастайн чо болчу обанан цхьа тIам без-
за, курра шена тIе хьала а озош.

Амма Жима эла цо лелочух дикка ца кхетара. ХIара
сайраталг дукха жима ю. Кхузахь хIун пачхьалла ле-
лор ду?

– Хьан воккхалла, – вистхилира хIара, – хатта ме-
гар дарий хьобга?

– Ас тIедуьллу хьуна: хатта! – элира паччахьо сихха.

– Хьан воккхалла... мичахь ю шун пачхьалкх?

– Массанхьа а, – доцца жоп делира паччахьо.

– Массанхьа?

Паччахьо шуьйрра куьг тесира, я и цуьрриг а док-
кха хIума а ца хеташ, цкьа шен сайрат а, тIаккха кхин
мел йолу сайраташ а, седарчий а юкьалоцуш, хIара
ю-кх шен пачхьалкх бохучу кепара.

– И дерриге а шун ду? – юха а хаьттира Жимчу эло.

– Ду, – жоп делира паччахьо.

ХIунда аьлча, иза дерриг Iедал шегахь долу паччахь
вара, цхьа а дозана, бехкамаш хIун ю хааза.

– Седарчаша а до аш аьлларг? – хаьттира Жимчу
эло.

– Дера до, – жоп делира паччахьо. – Седарчаша
дIааьлла а далале кхочушдина кардойту шайна
тIедиллиналг. Сайн аьллар тIера довлар ас царна мо-
гуьйтур а дацара.

Жима эла чIогIа воккхавийра цу балхах. Маржа, и
ницкь болуш хIара ша хилча! ТIаккха чубузчу малхах
марзо дийнахь шовзткье доьазза эцна Iийр вацара
хIара, ткьа кхузткье шуьйттазза оьцур яра я цул а

* Каркар – хIордан леча, чайка.

Голехь дерг – Ёюзза а, ши Ёюзза а оьцур яра, и дан, кхуьнан гІант цхьана меттере вукху метте даха а дезар дацара! Эццахь цуьнан юха а сахьаьвзира, ша цІахь йитна сайрат дага а єьна, юха шен ерриге майралла гулїина, паччахье дехар дира цо:

– Суна чубузу малх ган лаьара... Хьайн десара, оьгІаз а ца воьдуш, малхе чубуза алахьа...

– Ас, цхьана инарлина, полла санна, зезаг тІера зезаг тІе хуьйшуш волато я трагеди язье, я хІордан каркар хила аьлла, омра а дина, цу инарлас и омра кхочуш ца дахь, бехке мила хир ву – со хир ву я иза?

– Хьо хир ву, хьан воккхалла, – цхьана мІаьргонна а шеко ца кхоллалуш, жоп делира Жимчу эло.

– ЦІенна бакъ ду, – тІечІагІдира паччахьо. – ХІорангара а цуьнан дан ницкъ кхочург деха деза. Шайгахь Іедал долу нах уггар хьалха кхетам болуш хила беза. Ахь халкъе хІорда чу кхоссало алахь, цо революци йийр ю. Сан, айса аьлларг кхочушде, баха бакьо ю, далундоцу хІума айса тІе ца дуьллу дела.

– Ткъа малх чубузарна хІун до вай? – дагдаийтира Жимчу эло: ша цхьаь хаттахь, шена жоп даллалц ІадІаш Іедал ма дацарий цуьнан.

– Чубузу малх а гур бу хьуна. Ас малхана, чубуза аьлла, тІедуьллур ду. Амма, цунна чубузу бегІийла хьелаш хиллалц, собардийр ду ас, и ду и урхалдан хьекъал хилар.

– Ткъа и хьелаш бегІийла маца хир ду? – хаа лиира Жимчу элана.

– Гм,гм, – жоп делира паччахьо, стоммачу рузмин* аГІонаш а лувьстуш. – Иза хир ду хьуна... гм, гм. Тахна уьш хир ду хьуна, суьйранна ворхІ сахьттий шовз-ткъа миноттий яьлча. ТІаккха гур ду хьуна, сан аьллар мел нийса кхочушхуьлу.

Жимчу эло бага гІаттийра. Дош дац кхузахь дерг а, шена лиьинчу хенахь малх чубузуш ган йиш ца хил-

* Рузма – календарь.

ча! Ма-дарра аьлча, кхуьнан кхузахь кхин самукъдала хIума дацара.

– Со дIавоьду, – элира цо паччахье, – ас, кхузахь Ийна, кхин дан хIума дац.

– Ма гIуо! – элира паччахь: шен пачхьалла тIехь долу стаг карийна, чIогIа дозалдеш хиллачу цунна иза дIавахийта ца лабара. – IадIе кхузахь, ас министр хIоттор ву хьо.

– Стенан министар?

– Стенан министаррий... юстицин.

– Кхузахь довхатта стаг ма вац!

– ХIун хаьа, – вуй а, – реза ца хилира паччахь. – Ас хIинца а ерриг а теллина яц сайн пачхьалкх. Со чIогIа къанвелла, пайтон лело мохк тоьуш бац сан, ткьа гIаш лела гIора дац...

Жимчу эло, охьа а тIаьIна, хIокху сайратан важа агIо толлуш, кхин цкъа а бIаьрг кхарстийра.

– Астелли! – элира цо маьхьарца. – Цигахь а вац цхьа а.

– Делахь айхьа-хьайна е кхиэл – элира паччахьо.

– Иза уггаре халниг ду хьуна. Ша-шега бартхатта нахе хоьттучул дуккхазза а хала ду. Ша-шена нийса кхиэлъян хаар – и ду хьуна уггаре доккха хьукма*.

– Сайна кхиэл соьга миччахь а ялур ю, – элира Жимчу эло. – Цунна илла а билла а шу долчохь виса оьшуш дац.

– Гм, гм... – элира паччахьо. – ХIокху сан сайрат тIехь цхьанхьа бегахь къена мукдахка бу, моьттуш ву со. Бус-буса цо мIараш туьйсун ен гIовгIа хеза суна. Оцу къеначу мукдехкан дов хатта мегар дара ахь. Цхьа хан масазза ели цунна бен кхиэл кхайкхае. Иштта, хьох доьзна хир ду цуьнан балар-бисаран гIуллакх. Амма, кхиэл масазза йин а, юха цунна гечдеш хила веза. И къена мукдахка кхоо беза, иза цхьаь бен бац вайн.

– Цхьанна а вен кхиэл кхайкхор йолуш вац со, – элира Жимчу эло. – Цу тIе, сан воьду хан тIекхачна.

* Хьукма – кхузахь: доккха хьекьал.

– ХІан-хІа, ца кхаьчна – дуьхьалвелира паччахь.

Жима эла новкъа вала кийчча вара, амма паччахьан догдохо а ца лаъара цунна.

– Хьан воккхалла, айхьа тІедуьллу хІума дуьхьало йоцуш кхочушдойла лууш хьо велахь, – элира Жимчу эло, – ахь цхьа кхочушдан атта, кхетаме омра дича, бакъхьа дара. Масла, цхьана минотна а хьем ца беш, сихха новкъа вала аьлла, тІедилла мегар дара ахь суна... Суна хетарехь, и омра кхочушдан хазнеха санна дика хьелаш ду хІинца кхолладелларш...

Паччахьо хІумма а ца элира, тІаккха Жима эла дІаваха ийзалуш цхьана юкъана сацавелира, юха доккха са а даьккхина, дІа новкъа велира.

– Ас сайн геланча во хьох! – сихха тІаьхьа мохьтуьйхира паччахьо.

Ма майра вара-кх хІинца цуьнан и омра кхочуш ца деш Іен ваьхьнарг аьлла, хоьтуьйтуш дара оцу минотехь цуьнан хьажар а, Іар а.

«ХІаь, тамашийна къам ду и баккхийнаш», – элира Жимчу эло ша-шега, шен новкъа дІа а воьдуш.

ХІ

ШолгІачу сайрат тІехь вехаш цІерхазамча вара.

– ХІай-хІай, сан воккхавер а вогІу! – хазхетта мохь белира цуьнга, Жимчу элах геннара дуьйна бІаьрг кхетта.

Дозаллаш дезачу нахана мотта ма моьттий, массо стаг а шайх воккхавеш ву.

– Де дика хуьлда, – элира Жимчу эло. – И шляпа ма нисьелла ю хьан.

– ХІара, корта таІош, оьшуш ю суна, – кхетийра цІерхазамчас. – Сайга цхьамма маршалла хаьттича, корта таІо. Амма, сан дакъазалла, кхуза наггахь а стаг ца кхочу.

– И ду хІара? – элира Жимчу эло: шегга аьлладу цхьана а хІумнах ца кхеттера иза.

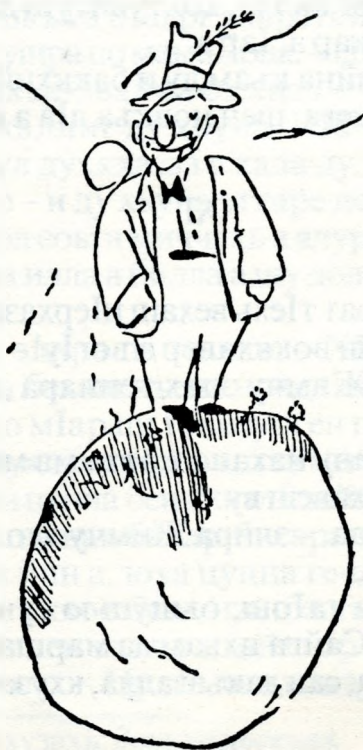
– ТІараш тохал ахь, – элира цуьнга цІерхазамчас.

Жимчу эло тІараш туьйхийра. ЦІерхазамчас, шляпа жимма хьала а ойуш, эссал корта таІийра.

«Къена паччахь волчохьчул самукъне ду кхузахь-м», – ойла хилира Жимчу элан. ТІаккха юха а тІараш детта волавелира. Ткъа цІерхазамчас юх-юха а, шляпа хьала а ойуш, корта талабора.

Цхьана пхеа минотехь лелийра цара и кеп, юха Жимчу элана и кІордийра.

– Ткъа и шляпа охьайожийта, хІун дан деза? – хаьттира Жимчу эло. Амма цІерхазамчина и дешнаш ца хезира. Дозаллаш деза нах шаьш хастош доцчу массо дашна а къора ма хуьлу.

– Хьо боккъл а чІогІа сох баккхийбечу нахах ма ву? – хаъттира цо Жимчу эле.

– Ткѡа и муха хуьлуш ду – и воккхавер?

– Воккхавер – иза, хІокху дуьненахь сол хаза, сол чІогІа кечвелла, сол хьал долуш, сол хьекъале цхьа а стаг вац аьлла, даредар ду-кх.

– Ва, кху хьан дуьненахь, хьо воцург, кхин цхьа а стаг ван а ма вац!

– ХІетте а там беxъа сан дагна, цецвалахъа сох, воккхавехъа!

– Со воккхаве-кх хьох, – элира, белшаш а саттош, Жимчу эло, – амма цунах хьан хІун самукъдолу?

ТІаккха и цІерхазамча волчуьра а вемира иза.

«Боккъл а, баккхийнаш – дан а ду чІогІа тамашийна къам», – аьлла, йоцца ойлаян кхиира иза, сихвелла дІа новкъа волуш.

XI

Цул тІаьхьарчу сайрат тІехь вехаш къаьркъанча вара. Иза волчохь цхьа кІеззиг хан бен ца яьккхира Жимчу эло, амма иза а тоьира цуьнан догдоха.

Оцу сайрат тІе хІара кхочуш, цхьа а вистхилар доцуш, шена хьалха, эскарш санна, могІарш дина лаьт-тачу дасдинчуй, дасдазчуй шишнийн баьрзнаш тІе а вогІавелла, ІаддаІара къаьркъанча.

– Хьо хІун деш ву, ва? – хаъттира Жимчу эло.

– Молуш, – цхьа дог ца догІуш жоп делира къаьркъанчас.

– ХІунда?

– Дицдалийта.

– ХІун дицдалийта? – хаъттира Жимчу эло: цунна къахеттера къаьркъанчех.

– Сайна эхьхетар дицдалийта гІерта со, – даредира къаьркъанчас, корта а оллош.

– Стенна хета хьуна эхь? – хьаттира Жимчу эло, цунна чІоГІа лиира оцу пекъарна гІодан.

– Мийла хета! – элира къаьркъанчас, кхин цуьнан багара дош а ца даккхаделира кхуьнга.

Жима эла, цунах ца кхеташ, дукха цецваьлла а, воьхна а, иза Іадда а витна, дІавахара.

«ХІаъ, шеко йоццуш, баккхийнаш хазнеха санна чІоГІа тамашийна къам ду», - ойлайора цо, ша новкъа воьдуш.

ЙоьалгIачу сайратан да чога гIуллакх-некъан стаг вара. Дукха балхана чувоелла воллучу цо, Жима эла веъана тIехIоьттича, ур-аттал корта хъала а ца айбира.

– Де дика хуьлда, – элира цуьнга Жимчу эло. – Ци-гаьрка а дIаяйна хъан.

– Кхоьий, шиьий - пхийь. Пхийий, ворххIий- шийт-та. Шийттий, кхоьий - пхийтта. Де дика хуьлда. Пхийттий, ворххIий – ткье шиь. Ткье шиьий, кхин а ялххий – ткье бархI. Сирник летош Iен йиш яц. Ткье ялххий, пхийий – ткье цхьайтта. Оф-ф! Дерриг а, и хуьлний хьуна, – пхи бIе цхьа миллионний ялх бIе ткье шиь эзаррий ворхI бIе ткье цхьайтта.

– Пхи бIе миллион – хIун-стенан?

– ХIа-а? Хьо хIинца а кхузахь ву? Пхи бIе миллион... Ца хаьара дера суна, и хIун-стенан хуьлу-м... Болх дукха бу Iаламат! Со ловзаре стаг вац, къамелаш деш Iен! Шиьий, пхийий – ворхI...

– Пхи бIе миллион – хIун-стенан? – юха а хаьттира Жимчу эло: цкъа ша цхьа хIума хаттахь, шена жоп дал-лалц IадIаш Iедал дацара цуьнан.

ГIуллакх-некъан стаг хьалхьаьжира.

– ХIара пхи бIе диь шо ду, хIокху сайрат тIехь со веха, цу ерриг хенахь кхузза бен новкъарло ца йина суна. Духхьара, ткье шиь шо хьалха, мичара кхечи ца хууш цхьа бумбари кхечира со волчу. Цо цхьа вон гIовгIа эkkхийтина, хIетахь сайн вовшахтохаран хьесапехь диь гIалат дира ас. ШозлагIа, цхьайтта шо хьалха, ан хIоьттира суна. Дукха хиина Iарна. Кхерсташ лела хан яц сан. Со ловзаре стаг вац. ХIинца кхозлагIа... Веъана хIара кхечи! ЖамI дича, и хуьлний хьуна, пхе бIе миллионний...

– ХIун-стенан миллион?

ГIуллакхе стаг кхийтира, жоп дала дезий, ца лахь, ша Iадвуйтур воций.

– Оцу хІаваэхь наггахь гуш хуьлучу кегийчу хІумнийн пхи бІе миллион.

– Мозий дуьйцу ахь?

– Ва, ца дуьйцу, цхьа кегий, кьегаш йолу хІумнаш.

– Накхармозий?

– Ва, хІан-хІа. Цхьа иштта кегий, дашо хІумнаш яц, муьлхха а малонча, царех баьрг кхетташехь, сатийсамечу ойланашка вьодий дІаволу. Ткьа со ловзаре стаг вац. Сан йиш яц сатийсаме ваьлла Іен.

– ХІа-а, седарчий?

– ХІаа-хІаа, седарчий.

– Пхи бІе миллион седий? ТІаккха царх дан хІун до ахь?

– Пхи бІе цхьа миллионний ялх бІе ткье шиь эзаррий ворхІ бІе ткье цхьайтта. Со ловзаре стаг вац, дурсьаьлла нийса деза суна хІума.

– Іаккха, ахь дан хІун до оцу дерриге седарчех?

– ХІун до-о?

– ХІаь.

– ХІумма а ца до-кх. Уьш сан долахь ду-кх.

– Седарчий хьан долахь ду?

– Ду.

– Суна цхьа паччахь а гира, шен долахь...

– Паччахьийн долахь хІумма а дац. Цара деккьа пачхьалдо. И кхин гІуллакх ду.

– Ткьа хьуна стенна оьшу хьайн долахь седарчий?

– Хьал долуш хила, оьшу-кх.

– Ткьа хьолах хІун дан воллу хьо?

– Керла седарчий эца воллу-кх, цхьамма уьш схьаделлахь.

«Оцу кьаьркьанчас дийццинарг ду кхо дуьйцург а»,
– ойла хилира Жимчу элан.

ТІаккха кхидІа а хетта велира:

– Седарчий муха хуьлу цхьаннан долахь?

– Седарчий хьенан ду? - гІам-гІим дира гІуллакхчас.

– Ца хаьа. Цхьаннан а дац-кх.

– Делахь-хIета, сан ду-кх уыш, уыш сайн ду ала, сан хьалха хьекьал кхаьчна дела.

– И тобуш ду?

– Ду дера. Нагахь санна цхьаннан а долахь доцу цхьа жовхIар хьуна карадахь, иза хьан хуьлу. Нагахь санна хьуна шен цхьа а да воцу гIайре караяхь, иза а хьан хуьлу. Нагахь санна цхьа хьекьале хIума хьуна дуьххьара коьрта чу дагIахь, ахь цунна патент доккху: иза хьан хуьлу. Седарчий сан долахь ду, хIунда аьлча, сол хьалха уыш доладаха дагадеьна цхьа а да вац.

– И нийса ду, – элира Жимчу эло. – Ткьа дан хIун до ахь царах?

– Ас царна Iуналдо, – жоп делира гIуллакхчас. – Ас уыш лоьру, юха а лоьру. И чIогIа хала болх бу. Делахь а со, ловзарш доцуш, ладаме стаг ву.

Амма Жимчу элана тобуш дацара и жоп.

– Сан дарин йовлакх делахь, сан и, логах а дихкина, лело йиш ю, – элира цо. – Сан зезаг делахь, иза а, схьа а даьккхина, сайца дIадахьа йиш ю сан. Хьобга седарчий дахьалур ма дац цхьанхьа а!

– Дахьалур дац, амма соьга уыш банке охьадахкалур ду.

– Муха?

– Иштта: кехат тIе, сайн маса седа бу, дIаяздо. ТIаккха и кехат яьшки чу а дуьллий, догIа туху.

– Кхин хIумма а ца до?

– И тобуш ду.

«Мел хаза а ду! – ойлайира Жимчу эло. – Шеца цхьа поэзи йолуш а. Амма башха тIаьхьало йолуш хIума дац».

ТIаьхьало йолчу а, йоцчу а хIумнах болу кхетам Жимчу элан ша-тайпа бара, баккхийчеран кхетамах цуьрриг а тера боцуш.

– Сан зезаг ду, – элира цо, – цунна ас хIора Iуьйранна хи туху. Сан кхоь тIам-лам а бу, ас хIора

кїрнах дїацїандо уш. Кхоъ а цїанбо, іаяйнарг а тїехъ.
Хъанна хаъа, цо хїун до а. Сан тїам-лаьмнашна а, сан
зезагна а сан долахъ хилар пайдехъ ду. Амма седар-
чашна хьох бала-м бац цхьа а пайда...

Гїуллакхе стаг бага гїаьттинчохъ, ала дош а ца ка-
рош, висира, ткъа Жима эла дїавахара.

«Хїаъ, баккхийнаш боккъл а инзаре къам ду», –
йилбазаллех хїума доцуш бохура цо ша-шега, шен нов-
къа вьбдуш.

ПхоьалгIачу сайрат тIехь готтар а чIогIа самукъне дара. Иза уггар жимахъерг хиллера. Панаррий, панарчий дара дерриге цу тIе тарделла хIума. Жима эла мел кхета гIортарх ца кхеташ висира, цхьа а хIусам, ве-хаш стаг воцчу, цхьанхьа стиглан паналлехь яйна лаьт-тачу оцу сайраталг тIехь стенна оьшуш ду панар а, панарча а. Цо ойлайора:

«И стаг лартIехь ца хила там а бу. Амма, и пач-чаххий, дозалчий, гIуллакхий, къаьркъанчий санна, лартIехь воцуш-м вац хьуна иза. ХIунда аьлча, цуьнан белхан хIуьа дийцича а шен цхьа маьIна ду. Цо шен панар хьалалатор - кхин цхьа седа я зезаг кхолладалар санна ма ду. Ткъа цо панар дIаяйъар – оцу седанна я зезагна набкхетар санна. Цхьа исбаьхьа болх бу и. Хазнеха санна пайдехь гIуллакх а ду, цо хазалла кхуллуш хиларна».

ТIаккха, оцу сайраталгца ша дIанислушшехь, цо панарчига корта таIийра.

– Де дика хуьлда, – элира цо. – ХIинцца хьайн панар дIа хIунда яйъи ахь?

– Иза иштта бина барт бу, – жоп делира панарчас. – Де дика хуьлда.

– И хIун барт бу?

– Панар дIаяйъа. Суьйре дика хуьлда.

Цо юха а панар хьалалатийра.

– Юха а хьала хIунда латайи ахь и?

– Иштта бина барт бу, – элира юха а панарчас.

– Ца кхета со, – мукIарлодира Жимчу эло.

– Кхузахь кхета а, ца кхета а хIумма а дац, – элира панарчас. – Барт – барт бу. Де дика хуьлда.

Цо панар дIаяйъира.

ТIаккха клеткйолчу цIечу йовлакхца хьаьж тIера хьацар дIа а даьккхина:

– Хала пхьола ду хІара сан кочахь дерг, – элира цо.
– Іуьйранна панар дІа а йойъий, юха сарахь хьала-
латайора ас. СадаІа де дуйсура суна, набъян – буйса а...

– Цул тІаьхьа барт хийцабелира?

– Барт хийца ца белира, – элира панарчас. – Довх-
нарг и хийцацабалар ду! Сан сайрат шо шаре мел дели
хьийзар сихлуш схьайогІу, ткъа барт хьалха ма-барра
бисна.

– Ткъа хІинца хІун дан деза? – хаьттира Жимчу эло.

– ХІинца хІун дийр ду! Цхьана минотехь буьззина
гуо боккхий йолу сан сайрат, цхьана сикондна а сан
садаІар ца хуьлуш. ХІора минотехь панар дІайойъу
ас, юха хьала а латайо.

– Ма хаза а ду! Делахь-хІета, хьан де цхьана мино-
техь бен ца лаьтта-кх!

– Хаза хІун ду кхузахь, – реза ца хилира панарча.

– Вайша къамелдечу юкьана дийнна бутт бели.

– Дийнна бутт?!

– ХІаа. Ткъе итт минот. Ткъе итт де. Суьйре дика
хуьлда!

Цо юха а панар хьаллатийра.

Жимчу эло леррина тергалвора панарча, цуьнан
бІаьргаш чохь тІаьхь-тІаьхьа хазлуш вогІура шен даш-
на сел тешаме и хьанал стаг. Кхин цкъа а чубузу малх
гархьама, мацах-мацах гІант цхьана меттера вукху мет-
те дохуш шен лелар дагдеара Жимчу элана. Шен кер-
лачу доттагІчунна гІодан лиира цунна чІогІа.

– ЛадогІахьа, – элира цо панарчига. – Суна хаьа
хьуна дан дезарг: хьайна ма-лиьина, садаІа йиш хир
ю хьан...

– Со гуттар а ву садаІа лууш, – элира панарчас.

Шен дашна тешаме а вуьсуш, стаг малонча хила а
ма ю йиш.

– Хьан сайраталг вуно жима хІума ю, – шен къамел-
дора Жимчу эло, – кхо гІулч яьккхина, гуо тесна вала
йиш ю хьан цунна. Гуттар а хьуо малхехь хин волу

...цхъана сикондна а сан садаІар ца хуьлуш.
ХІора минотехъ панар дІайойъу ас,
юха хъала а латайо.

болар эцал ахь. Хьайна садаIа ма-лиъинехь, гуттар хьалнехьа, ирх дIаэха... хьуна мел оьшу деха хир ду хьуна тIаккха хьан де.

– ДIавала, цуьнан хIун пайда бу, – элира панарчас.

– Дуьненахь суна набъярал чIогIа дезаш хIума дац.

– ТIаккха хьан гIуллакх тиша ду, – элира, цунах дог-лозуш, Жимчу эло.

– Дера ду-кх дукха тиша-м, – тIечагIдира панарчас.

– Де дика хуьлда.

Юха панар дIаяйъира.

«ХIокху стагах, – элира ша-шега Жимчу эло, дIаваха новкъа а волуш, – хIокху стагах уьш бешар а бацара – и паччахь а, дозалча а, гIуллакхча а, къаьркъанча а. Амма хIетте а, суна хетарехь, царах уггаре беламе во-цург хIара цхьаъ ву. ХIунда ву аьлча, дуьххьалдIа шен гIайгIабина, шена дезарг лехна Iаш вац иза».

Жимчу эло докхсадаьккхира.

«Гергарло цуьнца лело дезара-кх, – аьлла, кхин цхьа ойла а хилира цуьнан. – Амма цуьнан сайраталг дукха жима ю. Шинна меттиг тоьур яц цу тIехь...»

Иза ша-шена а даредан ца хIуттуш, оцу исбаьхьчу сайраталго кхин цхьана бахьнина а хьогаме* да-гахьбалам битнера цунна: ткье деа сохьтехь диъ бIе шовзткъазза чубузу малх гарх марзо эца йиш яра, цу тIера дIахьаьжна.

* Хьогаме – хьогах, чIогIа.

ЙолхалгIа сайрат цул хьалха хиллачул уьттазза йоккха яра. Цу тIехь вехаш сила-а стаммий киншкаш язьеш волу вокхстаг вара.

– ДIахьовсийша цкъа! Гезданча* а кхечи схьа! – воккхаверца мохь иккхира цуьнан, Жимчу элах бIаьрг кхетташехь.

Жима эла стоьл тIе охьахиира, хьуьхьвоьллачуьра жимма меттаван. Иза дукха леллера ваьлла!

– Хьо мичара ву? – хаьттира цуьнга вокхстага.

– И хIун нана йоккха киншка ю хьан? – хаьттира Жимчу эло. – Хьо хIун деш ву кхузахь?

– Со географ ву, – жоп делира вокхстага.

– Ткъа географ бохург хIун ду?

– Иза хIордаш а, хиш а, гIаланаш а, лаьмнаш а, еса аренаш а мичахь ю хуу Iилманча ву-кх.

– Мел самукъне болх а бу! – элира Жимчу эло.

– И ду-кх хила ма-деззара гIуллакх!

Географан сайрат тергалъеш, гуобакккхина бIаьрг кхарстийра цо. Оццул йоккха планета цунна цкъа а гина яцара.

– Хьан сайрат чIогIа хаза ю, – элира цо. – Ткъа Iапказ-хIордаш дуй шун?

– Цунах дерг суна ца хаьа, – элира географо.

– Э-э, – догдолуш дахдира Жимчу эло. – Ткъа лаьмнаш?

– Ца хаьа, – элира географо.

– Ткъа гIаланашший, хишший, еса аренашший?

– Уьш ю-яц а, ца хаьа.

– Ва, географ ма ву хьо!

– Цундела ца хаьа-кх, – элира вокхстага. – Со географ ву, гезданча вац. Гезданчаш бу суна Iаламат чIогIа

* Гезданча – дуьне довзархьама, некъаиш деш волавелла лела стаг.

цатоурш. Галанийн а, хин а, лаьмнийн а, хІордийн а, Іапказ-хІордийн, есачу аренийн а лерамаш бийриг географ ма вац. Географ – дукха мехал стаг ву, цуьнан кхерсташ лела йиш яц. Иза кабинет чуьра

араволуш а вац. Амма цо ша волччохь гезданчаш тІеобцу, тІаккха цара дуьйцург дІаяздо. Царах цхьам-ма цхьа кортболу хІума дийцахь, географ, цхьаццан-хьахула зой-хоттий, и дийцинарг бакъхьара стаг ву-вац хьожу.

– И стенна оьшу?

– Ва, гезданчас пуйташ биттина хилахь, географин Іаматаш тІехь боккха кегаре хир ма бу. Иза молуш хилахь, - и готтар а далатохар ду.

– ХІунда?

– Къаьркъанчийн бІаьргаш чохь гуттар а ши сурт хІутту дела. ТІаккха цхьа лам бен боцчохь географо шиь билгалбийр бу.

– Суна вевзаш цхьа стаг вара... Ма ледар гаьзданча хир вара-кх цунах, – билгалдаьккхира Жимчу эло.

– Хила там бара. Ткъа хІинца, нагахь санна гезданча ша бакъхьара стаг хуьлу-кх, тІаккха цунна гучу-даьлларг толлу.

– Муха толлу? Баха а боьлхий, хьовсу?

– Ва, ца хьовсу. Цунах дукха йоккха ІалгІожа хир яра. ДуьххьалдІа гезданчера тоьшаллаш доьху-кх. Масала, цо, цхьа боккха лам карийна шена, бахахь, цу тІера даккхий кхеранаш* дан дезар ду цуьнан.

Географ цІеххьана шовкъеваьлла хьаьвзира:

– Хьо а ма ву тІаккха гезданча! Хьо а цхьанхьара геннара кхаьчна кхуза! Хьайн сайратах хІума дийца-хьа, хьайн делхьа!

ТІаккха географо сила стомма киншка схьайилли-ра, кьолам а ирбира. Гезданчийн хабарш хьалха кьо-ламца дІаяздо. Гезданчас ша дийцинарг бакъ хиларан цхьана хІуманца тоьшаллаш далийчий бен, ца яздо уьш шекъанца.

– Со ладугІуш ву хьоьга, – элира географо.

– Сан-м дац цигахь хІара аьлла цхьа хІума а, – вист-хилира Жима эла. – Сан цигахь массо хІума а Іаламат жима ду. Кхо тІам-лам бу. Шиь аьрдаш бу, цхьаь дукха хенахь дуьйна Іаяйна бу. Амма хьанна хаьа, хІун хуьлу...

– ХІаь, хІуьа хила а тарло, – тІетайра географ.

– Кхин а... цхьа зезаг а ду сан.

– Зезагаш оха билгалдохуш дац, – элира географо.

– ХІунда?! Зезагал исбаьхьа хІун хир ду!

– Зезагаш эфемерни хІумнаш ю.

– Муха – эфемерни?

– Географехула йолу киншкаш – дуьненахь уггар а мехал ю, – дийцира географо. – Уьш цкъа а ширлуш яц. Наггахь хуьлу хІума бен ма дац – лам такхар. Я Іапказ-хІорд лакъар. Оха яздийриг гуттар а долчух, хийцам хуьлуш доцчух ду.

– Амма тхьевсина Іуьллу тІам-лам самбала а ма тар-ло, – цуьнан къамел юкъахдаьккхира Жимчу эло. – Ткъа «эфемерни» бохург хІун ду?

– ТІам-лам тхьевсина бу я аьрдаш бу, – тхуна, гео-графшна, цхьана а маьІне дац, – элира географо.

* Кхеранаш – *тІулгаи*.

– Маѡне дерг цхѡѡ ду: лам. Лам хийцалуш бац.

– Ткѡ «ѡфемерни» бохучун хІун маѡна ду? – хѡттира Жимчу ѡло, ша цхѡ хІума хаттахъ, шена жоп даллалц, ІадІаш Іедал ма дацарий цуьнан.

– Цуьнан маѡна, хѡха, ду – кестта, сихха делла дІадала дезарг бохург.

– Сан зезаг а ду кестта дІадер долуш?

– Ду, хѡха.

«Сан бІаьргийн марзо, сан деган синкѡерам кхин хан йолуш ца хилла-кх, – элира шен дагахъ Жимчу ѡло, – я дуьненах лардала гуьнахъ долуш а дац, дерриг герз а цхѡ диъ кІохцал ду цуьнан. Ткѡ со а лела, иза охѡ а тесна, хІинца сан планети тІехъ ша цхѡѡ ду иза!»

Зезаг а дитна, араваларна, дукха дагахъ балам хилла, хІинца дуьххѡара цхѡ чІогІа сахѡѡвзира цуьнан. – Амма юха ца верза доьналла тоьира.

– Ахъ стенга ваха магор дара суна? – хѡттира цо географе.

– Латта олучу планети тІе гІо, – жоп делира географо. – Вон цІе яц хѡуна цуьнан йоккхург...

Жима ѡла дІа новкѡ велира, амма ша цІахъ дитна зезаг дагара ца долура цунна, ерриге ойланаш цунах яра.

XVI

Иштта, ѡхар а иза тІевоѡссина ворхІалгІа сайрат Латта дара.

Мух-мухха а сайрат яц латта! Цу тІехъ охѡвагарван бІе цхѡйтта паччахъ а (негрех берш а тІехъ), ворхІ ѡзар географ а, исс бІе ѡзар гІуллакхча а, ворхІ миллион ахмиллион кѡѡркѡанча а, кхо бІе цхѡйтта миллион цІерхазамча а – верриг а ши миллиард гергга кхена* стаг ву.

* Кхена – воккха, кхиьна, хенара.

Латта мел доккха ду шу дикка кхетийта, деккѡа цхѡа хІума эр ду ас, масала, электрон юкѡаялале ялхе а континента тІехѡ панарчийн дийнна эскар латто дезаш хилла – виѡ бІе кхузткѡе ши эзар пхи бІе цхѡайтта стаг.

Юѡстах а ваѡлла хѡо дІахѡаѡжча, цхѡа исбаѡхѡа спектакль хилла хѡан бІаѡргашна хѡалха схѡахІуттург. Цу эскарна юкѡавоѡгучу хІора стеган ког-куѡг хѡадар, меттахвалар чІархѡаѡлла цхѡана ритмехѡ нислуш хилла, ша балетехѡ санна.

Хѡалха юкѡабовлуш хилла Керлачу Зеландин, Австралин панарчаш. Шайн цІерш хѡала а латтайой, уѡш бийша дІабоѡлхуш хилла.

Царна тІаьхьа рагІ Чинпачхьалкх* панарчашка кхо-
чуш хилла. Шайн хелхардина бевллачул тІаьхьа уьш а
кирхьана тІехьа дІакъайлабовлуш хилла. ТІаккха
тІекхочуш хилла Россерчуй, Индерчуй панарчий рагІ.
ТІаккха – Африкерчуй, Европерчуй. Цул тІаьхьа –
Къилба Іамаркерчу. Цул тІаьхьа – Къилбседа
Іамаркерчу. Уьш цкъа а гІалатбовлуш а ца хилла, шен
хеннахъ бен цхьа а сцени тІе волуш а ца хилла. Ценна
бакъ долуш, цхьа безамехъ сурт хилла и.

Ноеврерчу** полюсехъ цхьаъ бен йоцу панар лато
езачу панарчинний, къилберчу полюсехъ нийсса цун-
на дуьхьал нисвеллачу панарчинний – деккъа цу шин-
нан дахар хилла дукха атта а, гІайгІа боцуш а: шарахъ
цкъа шайн и гІуллакх кхочушдичхьана, волуш хилла
и шиь.

XVII

ЧІоггІа цхьа забарьян дагдеьча, лаахъ а, ца лахъ а
цхьа аьшпаш ца буттуш ма ца Іай. Панарчех дуьй-
цуш, цхьацца хІумнаш тІедитти ас. И бахьна долуш,
вайн планета дикка ца евзачу нехан цунах цхьа харц
ойла кхоллаяларна, кхоьру со. Ма-дарра аьлча, Лаьт-
та тІехъ адмаша дІалоцург башха йоккха меттиг а яц.
Нагахъ санна ши миллиард цуьнан вахархо, митин-
гехъ санна, цхьа тоба йина, цхьана метте гулвелла
дІахІоьттича, йохалла а, шоралла а ткъаткъа миль***
лаьттан кийсиг тоьур яра царна, цхьа а гатто йоцуш
дІатарбала. Тийначу Іапказ-хІордан уггар жима
гІайре тоьур яра, Лаьтта тІехъ мел долу адам белш
белшах тоьхна дІахІотто.

*Чинпачхьалкх – *Китай*.

** Ноевре (Невре) – *къилбседа*.

*** Миль – *йохаллин барам*.

Баккхийнаш-м, хьаха, аш и алахь, тешар ма бац. Шаьш цхьа йоккха меттиг дIалоцу, моьттуш бу уьш. Царна шаьш сила-а даккхий хIумнаш хета, ша баобабаш санна. Вай дуьйцучух ца тешахь, шаьш нийсса хьесапдан гIорта, ала аш цаьрга. И кьамел царна товр ду шуна, терахьаш дагдобхна бала ма бохку уьш. Ткьа аш, оцу арифметикан хьесапийн ойлаеш, эрна хан ма яйа. Оьшуш дац шуна. Шу иштта а ма теша сох.

ХIаь, дуьйцуш дохкий вай-м. Лаьтта тIе схьакхаьчна Жима эла, дIахьаьжча а, схьахьаьжча а гондIа дийна дегI ца гича, чIогIа цецвелира. Тила а велла, цхьа-на кхечу планети тIе кхаьчна хила там бара со аьлла, ойла а йира цо. Амма эццехь гIамар юккьехь беттан зIаьнаран басахь цхьа чIуг меттахьайра.

– Суьйре дика хуьлда! – элира Жимчу эло иштта дIа... цIехьанна санна эшахь а аьлла.

– Суьйре дика хуьлда! – жоп делира лаьхьано.

– Со мича сайрат тIе кхаьчна техьа?

– Лаьтта тIе кхаьчна, – элира лаьхьано. – Африке.

– Кхаьчнийца! Лаьтта тIехь адмаш дац, ткьа?

– ХIара пана аре ю. Пана аренгахь дехаш ца хуьлу адмаш. Ткьа Латта доккха ду.

Жимчу эло, тIулга тIе охьа а хууш, стигла хьала бIаьрг кхарстийра.

– Седарчий хIун бохуш лепа, хаа луур дара-кх суна, – элира цо, ойлане вoьдуш. – Хьалха карийна а, тIаьхьа карийна а, цкьа мацца а хIоранна а шен-шениг юха а схьакаро атта хилийта, лепа хир ду-кх. Хьажал, хьуьлларниг ю хьуна сан планета – нийсса вайна тIехула... Амма тIекхача ма гена ю-кх и!

– Хаза сайрат ю, – элира текхарго. – Ткьа кхузахь, кху Лаьтта тIехь, хIун лело воллу хьо?

– Сайн зезагца барт ийгIина, араваьлла лела со, – мукIарлодира Жимчу эло.

– ХIа-а, и ду хIара...

Цхьана юкьана церан кьамел дIатийра.

– Ткъа адмаш мичахь хуьлу? – олуш, хьалха вист-хилира Жима эла. – Кху пана арахь суо дукха цхьалха хета-кх суна...

– Адмашна юккъехь а-м дера ву стаг цхьалха, – билгалдаьккхира лаьхьано.

Жима эла леррина цуьнга дӀахьаьжира.

– Тамашийна хӀума а ю хьо-м, – элира цо.
– Пелггал бен стомма а яц ...

– Амма ницкъкхочуш-м бу хьуна со паччахьан пѣлган цакхочург, – реза боцуш, элира лаьхьано.

Жимчу эло велааьшнадира*.

– Боккъал а, иштта нуьцкъала беца хьо? Хьан-х цхьа а ког а бац. Ур-атталла некъаш гездеш лела а таро ма яц хьан...

– Цхьана а хІорд-кемано вуьгур вацара хьо асчул гена, – элира лаьхьано.

ТІаккха, дашо зІе санна, Жимчу элан хьорканах хьаьрчира иза.

– Суо дІахьакхабелларг ша схьаваьллачу лаьтте дІаверзаво ас, – элира цо. – Амма хьо дукха цІена ву, седан тІера воьссина а...

Жима эла вист а ца хилира.

– Суна хьох къахета, – кхидІа а шен къамелдора лаьхьано. – ГІирнат** санна, чІогІачу кху Лаьтта тІехь хьо дукха гІорасиз хІума ю. Хьайн сайратах болу хьан дагахьбалам хьуна дукха базбеллачу дийнахь со орцах кхочур бу хьуна. Сан хир ду хьуна дан гІо...

– Со чІогІа дика кхийти хьо ала гІертачух, – элира Жимчу эло. – Амма гуттар а хІетал-металшца хІунда до ахь къамел?

– Со массо а хІетал-метална жоп хууш берг бу, – элира лаьхьано.

Кхин дист а ца хилира и-шиь.

* Велааьшнадира – *велякъежира*.

** ГІирнат – *чІогІа тІулг (гранит)*.

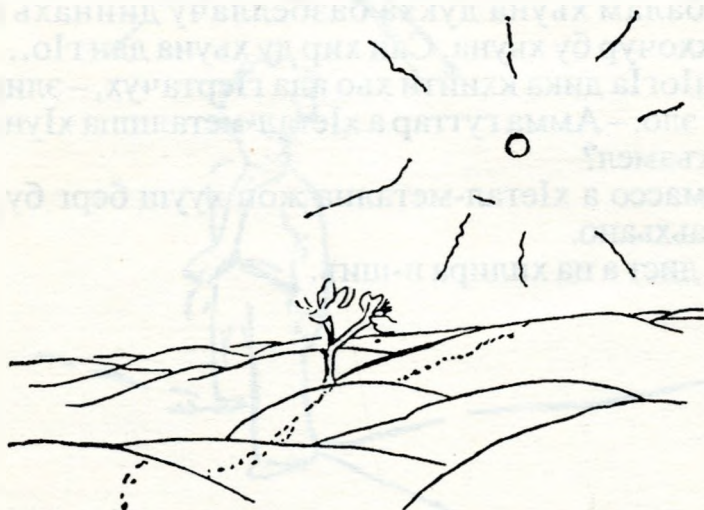
Пана аре хадийна чекхволуш, Жимчу элана дуьхьал цхьа а стаг ца кхийтира. И берриг некъ беш иза тIеIоттавелларг деккъя цхьа зезаг дара – вуно эгIаза, цхьа а эшгъаьлла хIума доцу кхо жаз долу зезаг-цуьрг...

– Маршалла ду хьобга, – элира Жимчу эло.

– Сан маршалла хьобга а, – маршалла дIаийцира зезаго.

– Ткъа адмаш мичахъ ду? – гIиллакхехъ хаьттира Жимчу эло.

Мацах-мацах тIехйолуш цхьа ковра* хааеллера зезагна.

* Ковра – тоба, эмкалища адамаш.

– Адмашший? ХІаа... Уыш верриг ялх я ворхІ ву, моытту суна. Дуккха а шераш хьалха гина суна уыш. ХІинца уыш мичахь лохур бу а – хьанна хаба. Хьобкху-чу мехаша дІасакхобху уыш. Церан орамаш дац, чІогІа ледар хьал ду орам цахилар.

– Марша Іойла, – элира Жимчу эло.

– Марша гІойла, – элира зезаго.

XIX

Жима эла лекхчу ломан дукъ тІе хьалавелира. Гоыллелц богІу шен кхо тІам-лам боцург, цул хьалха цкъа а лаьмнаш гина вацара иза. Цу кхааннах а цІехаьлларг – цуьнан гІантан метта бара. Лам тІера дІахьаьжна: «ХІинца-м дерриг Латта а, дерриг а адмаш а гур дара суна», – аьлла, ойла хилира цуьнан. Амма, мехий санна, ира, юткъа ирхьихна лаьтта тархаш йоцург, цунна хІумма а ца гора.

– Де дика хуьлда, – элира цо иштта дІа... цІехьанна санна эшахь а аьлла.

– Де дика... дика... хуьлда... хуьлда... – дуьхьалкхайкхира йилбаз-мохь.

– Шу муьлш ду? – хаьттира Жимчу эло.

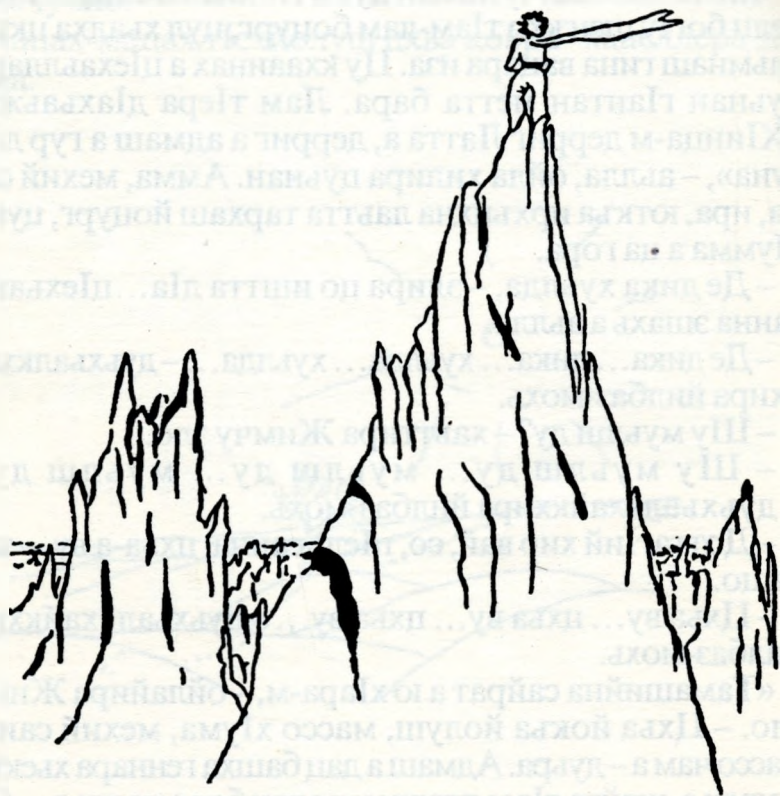
– Шу муьлш ду... муьлш ду... муьлш ду... – дуьхьалкхайкхира йилбаз-мохь.

– ДоттагІий хир вай, со, пІелг санна, цхьа-а ву, – элира цо.

– Цхьа ву... цхьа ву... цхьа ву... – дуьхьалкхайкхира йилбаз-мохь.

«Тамашийна сайрат а ю хІара-м, – ойлайира Жимчу эло. – Цхьа йокъа йолуш, массо хІума, мехий санна, массо чам а – дуьра. Адмаш а дац башха геннара хьекьал долуш а, шайга дІааьлларг юхаалан бен а ца хаба... Сан цІахь цхьа зезаг дара – сан бІаьрсин а, деган а марзо – иза гуттар а ша хьалха дистхуьлура соьга».

Гамаршлахула, тархаш юккъехула, лайлахула дукха
 дІаихна, эххар а цхьана некъа тІе кхечира Жима эла.
 Ткъа массо некъо а адмашна тІе ма кхачавойца стаг.
 – Де дика хуьлда, – элира цо.

Цунна хьалха зезагийн дийнна беш яра.

– Де дика хуьлда, – дуьхьал дистхилира розанаш.

Ттаккха Жимчу эло уьш дерраш а шен зезагах тера хиларан тидамбира.

– Шу муьлш ду? – хаьттира цо, дукха цецваьлла.

– Тхо розанаш ду, – жоп делира розанаша.

– Хиейт-я!... – элира Жимчу эло.

Эццахь ша цхьа чIогIа воккха пекьар хийтира цунна. Цуьнан хазчу зезаго, ша санна дерг, ерриг анакевна* талларх, карор дац, бехира кхуьнга. Ткьа хIинца кхунна хьалха тIетохий, тIерадаккхий хIума доцуш иза санна долу зезаг духхьалдIа цхьана бешахь пхи эзар дара!

* Анакевна – космос.

«Ма дог а детIар дара-кх цуьнан, хIинца шена хIорш гича! – ойлайира цо. – Цхьа йовхарш етта долалур дара, ша хIинца делла дIадолу моттуйтур дара, юьхьIаьржа ца хIотта, хIуьа дан а кийчча. Дала дижча санна, цхьа экам лело дезар дара иза, вуьшта бокъал а лийр долуш а ма ду, хIуьа дина а со юьхьIаьржахIоттийчахьана, суна дагахьбаллам бисчяхьана, бен ца хеташ...»

КхидIа а шен ойланаш йора цо: «Со а Iа, дуьненахь цхьанхьа а цхьаннан а ша санна дерг хила йиш йоцу цхьаь бен доцу зезаг ду сайн долахь бохуш, ткъа иза кхинаш санна долу роза хилла. Сан берриг бахам муьлххарг а санна долу и цхьа розий, суна гоьллелц бен ца богIу кхо тIам-ламмий, цу тIе, царех а цхьаь гуттаренна а хила мегаш цIехаьлла а болуш, – кхин ца хилла-кх...со хIун эла ву цул тIаьхьа...»

Иза, бацала дIа бертал а воьжна, ахIи аьлла, вилхира.

XXI

Эццахь деъана схьакхечира и Цхьогал.

– Маршалла ду хьоьга, – элира цо.

– Маршалла хуьлда хьуна а, – гIиллакхе маршалла схьа а оьцуш, дIасахьаьжира Жима эла, амма схьагуш цхьа а вацара.

– Со кхуззахь ду, – хезира юха а изза аз. – Южа бухахь...

– Хьо хIун ю? – хаьттира Жимчу эло. – Хьо ма хаза хIума ю!

– Со Цхьогал ду, – элира Цхьогало.

– Собыа ловзахьа, – хьаставелира Жима эла. – Цхьа чIогIа сахьийза-кх сан...

– Суна мегар дац хьоьца ловза, – элира Цхьогало.

– Со карIамийна дац.

– ЭхI, бехк ма биллалахь, – элира Жимчу эло.

Тіаккха, цо аьллачух ца кхетта, ойла а йина, хаьтти-
ра:

– Кара муха Іамош хуьлу?

– Хьо кхузара ма вац, – тидам хилира Цхьогалан.

– Ахь хІун лобху кхузахь?

– Адмаш лобху, – жоп делира Жимчу эло. – Кара муха Іамош хуьлу?

– Адмашкахь тоьпаш ю, юха талла арадовлу уьш. Цхьа дуьне гатдеш хьал хІутту тіаккха, ахь бохий-ца бохий! Котамаш лелош Іедал а ду церан. И ду церан дикниг. Ахь лобхурш котамаш-м яц?

– Яц, – элира Жимчу эло. – Ас доттагІий лобху. Кара муха Іамош хуьлу?

– Иза, дукха хенахь дуьйна дицдина, юккьера дІадаьлла хІума ду, – кхето хІоьттира Цхьогал. – Уьйраш таса бохург ду и.

– Уьйраш?

– ХІаь, уьйраш, – элира Цхьогало. – Цкьачунна хьо сан хІун ву – хьо санна болчу бІе эзар кхечу кІентех цхьа жима кІант бен вац-кх. Тіаккха суна хьо хьашт а вац. Я хьуна со а дац хьашт. Со хьуна гергахь а дац со санна долчу бІе эзар кхечу цхьогалех цхьа цхьогал бен. Амма ахь со карІамадахь, вай вовшашна хьашт хир ду. Хьо суна гергахь дуьненахь а цхьаь бен воцу

кІант хир ву. Со а хир ду хьуна гергахь дуьненахь а
цхьаъ бен доцу цхьогал...

– Со хІинца кхетта вогу хьуна, – элира Жимчу эло.
– Дуьненахь цхьа роза ду...схьагарехь, цо со
карІамийнчух тера ду...

– Іамийна хила там бу чогуа, – тІетайра Цхьогал.
– Лаьтта тІехь ца хуьлуш хІун ду.

– И Лаьтта тІехь дацара, – элира Жимчу эло.

Цхьогал чогуа цецделира:

– Кхечу планети тІехь дара?

– ХІаъ.

– Таллархой буй тІаккха цу планети тІехь?

– Бац.

– И ду хьуна дош! Ткъа котамаш?

– Яц.

– ЭхІ! Дурсьаьлла кхачам болуш цхьа а хІума хирг
ца хилла-кх, маржа, кху малх кхетачу дуьненан кий-
рахь! – докхсадаьккхира Цхьогало.

Жимма Іийна, юха а шен хьалхалерра къамел
дІадолийра цо:

– Дахар а, лелар а дацара хІара сайниг-м. Со кота-
машна тІаьхьа долу талла, адмаш талла суна тІаьхьа
довлу. Котамаш ерш а цхьаъ ю, адмаш а ду дерш а
цхьаъ. Самукъдала хІума дац хьуна. Амма ахь со
карІамийча, сан дахар, маьлхан зІаьнарша къагийча
санна, серладер дара. Кхечу эзарна юккъехь къаьсташ
хир дара суна хьан когийн тата. Адам догу хезча, со
хІинца, додий, дІалечкъа. Хьан когийн татано,
исбаьхьчу мукъамо санна, со тІедоьхур дара, хьул-
делла Іачуьра арадаьлла, со хьуна дуьхьал хьодуьйтуш.
Цу тІе, – дІахьажахьа! ДІо-о, кхаш тІехь, кхиьна догу
и кІа гой хьуна? Со ялта дууш дац. Сан хІун гуллакх
ду цу кенашца. Оцу кІен аренашка бІаьрг кхарстийна,
мел аьлла суна дагдан хІума дац. Ма дош дац и! Амма
– и хьан дашо месаш. Мел дика хир дара, ахь со
карІамийча! И дашо кІа тергалдеш, сан бІаьргаш хьал-

ха гуттар а хъан сурт лаьттар ду. Цуьнан кенаша мо-
хехь ден шах-шах доггах дезалур ду суна...

Луьйчуьра а сецна, дехха Жимчу элан бIаьра
догIаделла Iийра Цхьогал. Tаккха цхьа чIогIа хьаста-
делира:

– Хьайн деллахь... карIамадехьа со!

– Хаза а хеташ-м Iамор дара, – жоп делира Жимчу
эло. – Амма, дависарг, хан кIезга ю-кх сан. Со хIинца
а доттагIий каро безаш а, тайп-тайпана хIумнаш дов-
за дезаш а ву.

– Ахь карIамийна хIумий бен довза а йиш яц хьуна,
– элира Цхьогало. – Адмийн, цхьа а хIума йовза, хIинца
хан тоьуш ца хуьлу. Шайна эшна хIума цара туькнахь
кийчча йолчуьра схьаоьцу. Амма доттагIий бухкуш а,
оьцуш а туькнаш хуьлуш ма яц, цундела хIинца
доттагIий боцуш ду адмаш. Хьайн доттагI хуьлийла
лаахь, со карIамадехьа!

– Ас хIун дан деза, хьо карIамо?

– Уггар хьалха доккха собар долуш хила веза, – жоп делира Цхьогало. – Цкъя хьалха, жимма дІанехъа а वाली, дІо-о, бацала, охъахаал – хІаъ, иштта. Со кІелдІашхула хьожуш, хьо тергалвеш хир ду, амма хьо вист а ма хила. Хабарш оьшуш дац, вовшийн дог хаа, цара мелхо а новкъарло йо. Амма денна жим-жимма гергахуьлуш хаа охъа...

ШолгІачу дийнахь Цхьогалца ша Іийнначу метте юхавеара Жима эла.

– Хьуо вогІуш, хІоразза а цхъана хенахь вогІуш хилалахь, – дехардира Цхьогало. – Масала, хьо диъ сахът даьлча вогІуш хилча, кхо сахът даьлчахъана дуьйна, суо ирсе хеташ, дагах гилгаш дуьйлуш хир ду со. Йиллина хан герга мел гІоьрти а, кхин а чІогІа хир ду, суо ирсе хеташ, сан дагах дуьйлу гилгаш. Диъ сахът долуш, хьо цаварна кхераделла, синтем байна хъавзар ду со. Суна ирсан хама хуур бу! Цкъя цхъана хенахь, тІаккха вукху хенахь хьо ван воьлча, суна сайн дог муьлхачу ханна кечдан деза хуур дац... Іадаташ лоьруш хила ма деза.

– Ткъя уьш хІун ю – и Іадаташ? – хаьттира Жимчу эло.

– Уьш а ду-кх адмаша тоххарехь дицдинчу хІумнех цхъаъ, – дийца хІоьттира Цхьогал. – Билггал цхъа де – вукху массо а дийнах, цхъа сахът вукху массо а сохътах тера доцуш ден хІума. Масала, суна тІаьхъа лелачу таллархойн иштта Іадат ду: хІора еари де, ярташкарчу мехкаршца хелхабуьйлуш, синкъерамашихъ дІахьо цара. Цхъа исбаьхъа де ду и – и еара! Со, сайн лела арадолий, церан кемсаш тІе кхаччалц дІадоьду. Ткъя таллархоша и хелхарш шайн аьтто баьлбаьллачу хенахь деш хилча, массо де а цхъатерра хир дара, сан цкъя а садаІийла хир дацара.

Жимчу эло Цхьогал а карІамийра. ТІекхечира къаста деза хан а.

– Со, хьуна сагатдеш, доьлхуш лелар ду, –

элира Цхьогало.

– Хьо хьоу ду-кх бехке, – элира Жимчу эло. – Со хьуна лазам хинболу хIума дезаш вацара, хьуна хьайна лиира, ас хьоу кармадойла...

– Дера, лиира, – элира Цхьогало.

– ХIинца хьо доьлхуш лелар ду-кх!

– Дера, лелар ду.

– Делахь-хIета, ас хьуна бинарг бала бу-кх.

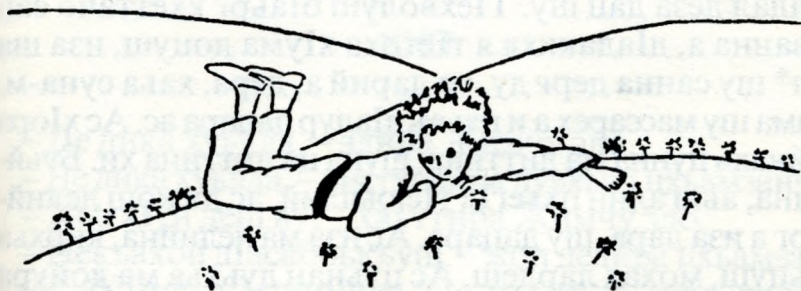
– Бац, – реза ца хилира Цхьогал, – соьга кхаьчнарг зовкх ду. КIен дашо кенех ас хьайна дийцинарг дагдайта.

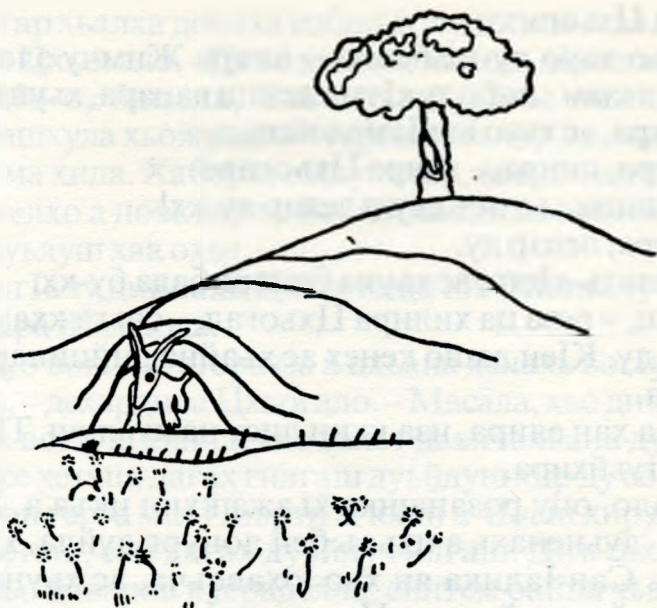
Цхьа хан елира, иза кхин дист ца хуьлуш. ТIаккха цо тIетуьхира.

– Вало, оцу розанашка хьажа кхин цкба а. Хьайн роза – дуьненахь а цхьаь бен доцург дуйла, хуур ду хьуна. Сан Iадика ян хьо юхавеьча, ас хьуна цхьа кьайле йовзуьтур ю. И сан совIат хир ду хьуна.

Жима эла розанех бIаьргтоха вахара.

– Шу цуьрриг а сан розанех тера дац, – элира цо цаьрга. – Шу хIинца а доцчун меха ду. Шу шаьш

цхьамма а карІамийна а дац, аш карІамийна а дац цхьа а хІума. Хьалха сан Цхьогал а дара иштта. БІе эзар кхечу цхьогалех иза схьакъаьсташ цхьа а башхалла яцара цуьнан. Амма ас цуьнца доттагІалла теси́ра, ткъа хІинца иза дерриг дуьненахь а цхьаь бен доцу Цхьогал ду.

Розанаш, эхьхетта, цІийделира.

– Хаза-м ду шу, делахь а – деса ду, – шен къамел дІадора Жимчу эло. – Шайн дуьхьа цхьаь вала а реза хиллал деза дац шу. ТІехволуш бІаьрг кхеттачо сан розанна а, дІадаккха я тІето́ха хІума доцуш, иза ша тап* шу санна дерг ду, эр дарий а, дера, хаьа суна-м. Амма шу массарех а и цхьаь дІалур дацара ас. Ас хІора дийнахь цунна ма диттина, шуна ца диттина хи. Буй-санна, аьнгалин пхьегІа тІеюьллий, ас ди́жош лелий-нарг а иза дара, шу дацара. Ас иза ма лелийна, кирхьа лобцуш, мохах лардеш. Ас цуьнан дуьхьа ма дойура нІаьний, полларчий хилийта, ши-кхоь бен ца буьтуш.

*Тап (шу санна) – *цІенна* (шу санна).

Цо леткъамаш беш а, дозаллаш деш а ладегІна ас, иза дист ца хуьлуш дІатийча а, дегІна цуьнга ла, цо хІун дуьйцу техъа бохуш, цуьнан дагара хаа гІерташ. Иза – сан ду, цундела суна деза а ду, хьоме а.

Юха Цхьогал долчу схъавеара Жима эла.

– Марша Іойла, – элира цо.

– Марша гІойла, – элира Цхьогало. – Ас хьуна юьйцур ю аьлла къайле хІара ю хьуна, кхета а, дагахьлатто а вуно атта: хІума гуш дерг цхъа дог бен дац хьуна. Уггар коьртаниг, бІаьргашца хьежарх, гуш ца хуьлу.

– Уггар коьртаниг, бІаьргашца хьежарх, гуш ца хуьлу. – Цхьогало аьлларг элира Жимчу эло, иза шена дикка дагахьдисийта.

– Хьайн роза хьуна иштта деза а, хьоме а ду, ахь хьайн массо а де цунна дІалуш хилла дела.

– Ас сайн массо а де цунна дІалуш хилла дела... – цо аьлларг элира Жимчу эло, иза шена дикка дагахьдисийта.

– Адмаша тоххарехь дицдина и, амма ахь диц ма делахь: хьо айхъа карІамийнчу массо а хІуманан гуттаренна а Іу хилла вуьсуш ву хьуна. Хьо Іу ву хьуна хьайн розанан.

– Со Іу ву сайн розанан... – элира Жимчу эло, иза шена дикка дагахьдисийта.

XXI

– Де дика хуьлда, – элира Жимчу эло.

– Де дика хуьлда, – вистхилира дуьхьал цхьамзанча.

– Хьо хІун деш ву? – хаьттира Жимчу эло.

– Некъахой дІасабоькъуш, – жоп делира цхьамзанчас. – ХІора цІерпошта тІе цхъацца эзар хаош, дІахьовсабо ас уьш, цкъа хьовсош: цхъа цІерпошт – аьтту агІор, важа – аьрру агІор.

Оццу минотехъ, корашкара охъастгалуш ерриг сер-
лонаш йолуш, йоккха гIовгIа гIаттийна, цхъа чехка
цIерпошт яхара уллошха тIехъиккхина, цхъамзанчин
бун а техкира, мохкбегийча санна.

– Уьш ма сиха бу! – цецвелира Жима эла. – Цара
хIун лъоху?

– Иза ур-аттал машенлелочунна а ца хаъа, – элира
цхъамзанчас.

Вукху агIор, иштта кораш сегаш, гIовгIанца
тIехъиккхира кхин цхъа чехка цIерпошт а.

– ХIинцале юхабирзи уьш? – хаьттира Жимчу эло.

– ХIан-хIа, уьш кхинаш бу, – элира цхъамзанчас.

– Иза дуьхъалйогIу цIерпошт ю.

– Шаьш хьалха хиллачу меттехъ дика хилла хир дац
царна?

– Вай доцчу меттехъ ду гуттар а дика, – элира цхъам-
занчас.

Оцу юкъана кхоалгIа чехка цIерпошт а яхара, ул-
лошха тIехъиккхина, ерриг а сегаш.

– Уьш хьалха дIабаханчарна тIаьхъакхиа дагахъ бу?
– хаьттира Жимчу эло.

– Уьш хIумма а дагахъ а бац, – элира цхъамзанчас.

– Вагонаш чохъ уьш набарш еш хуьлу я, набарна бе-
тий, багош а гIиттош, IаддаIаш. Деккъа цхъа бераш
хуьлу сема, марош а чIапдой, кораш тIелетта дохкуш.

– Цхъана берашна хаъа-кх, шаьш лъохург хIун ду, –
элира Жимчу эло. – Шайн массо а де бехчалгех йина
тайнаг ловзош дIахьо цара, иза царна ца хилча ца тору
доттагI хуьлий дIахIутту, нагахъ санна шайгара иза
дIаяккхахъ, бераш доьлху...

– Шайн ирс ду-кх, – элира цхъамзанчас.

– Де дика хуьлда, – элира Жимчу эло.

– Де дика хуьлда, – жоп делира йохкархочо.

Хьогалла йойучу хIумнех дина уггар тIаьхьа юкъя-
девлла молханан буьртигаш духкуш вара иза. Царах
цхьа буьртиг дIакхоллий ахь – дийнна кIирнах хи де-
зар дацара хьуна.

– Уьш хIунда духку ахь? – хаьттира Жимчу эло.

– Хан кхоо, чIогIа пайдехь хIумнаш ю хIорш, – жоп
делира йохкархочо. – Говзанчаша бинчу лерамашца,
кIирнах шовзткъе кхойтта минот хан мукъайолу хьан.

– Оцу шовзткъе кхойтта минотехь хIун дан дохку
вай?

– Ва, хьайна луьург.

«Сайн шовзткъе кхойтта минот мукъа хан хилча, –
ойлайира Жимчу эло, – ас-м, шовдан тIе а вахна, хи
мер дара...»

XXIV

Ас авари йина кIира а кхечира, оцу буьртигаш дух-
куш хиллачу йохкархочух долчу дийцаре ладоьгIучу
юкъяна сайн бисна тIаьхьара хин тIадам дIамелла а
велира со.

– Дера, – элира ас Жимчу эле, – ахь мел дуьйцуруш
хаза хIумнаш а ма ду, амма ас кема а ца тоди, я сан
бисна хин тIадам а бац, хIинца ваьлла шовдан тIе ваха
йиш хилча, со а хир вара-кх хьуна Iаламат чIогIа ирс
долуш стаг.

– Сан доттагIалла тасделла Цхьогал...

– Хьо ваха, хIинца боккъал а Цхьогал дуьйцучохь
дац хьуна сан гIуллакх!

– ХIунда дац?

– Дера, дац хІара вайна тІе хІоѳттинарг хьогалла дала там болуш хьал долу дела...

Ша ала гІертачух ас бохург мичахь хьакхалуш ду, ца кхийтира иза. Цо шениг дубйцура:

– Мацца а цкъа хьан доттагІ хиллехь, и ду хьуна дика, цул тІаьхьа вала дезахь а.

«ХІара тІехІоѳттина киртиг мел кхераме ю, ца кхета-кх хІара. Кхунна цкъа а, мацалла хІун ю а, хьогалла хІун ю а, ца хиьначух тера ду. Маьлхан зІаьнар хилча-хьана, тоьуш ву...»

Ас дІа хІумма а ца элира, дуьххьалдІа ойлайира иштта. Амма Жимчу эло, соьга схьа а хьаьжна:

– Со а вара хи мер долуш... валохьа, цхьанхьа а гІу юй, хьожу вайша – элира.

Ас гІаддайна куьйгаш дІасатесира: гуш йист йоццу пана арахь, лела-аш цкъа тІеІотталур-кх бохуш, гІунаш лехарх а, хІун пайда бу? ХІетте а дІа новкъа велира.

Дукха дІаихира тхойша, вистхилар доцуш, эххар а, са а дайна, стиглахь седарчий а серладийла дуьйладе-лира. Дукха хьагвелла, яй-й хоршгьэха воьллачу суна, уьш сайна гІенах гуш санна, хетара. Жимчу эло аьл-ларг дагара ца долура суна, юха Іа а ца велла, хаьтти-ра ас:

– Хьуна а хаьа-кх, хІета, хьогалла хІун ю?

Амма, сан хаттарна нийсса жоп ца луш, цо шеха-а:

– Хи дагна оьшуш а хуьлу хьуна, – элира.

Со цо аьллачух ца кхийтира, амма кхидІа хІумма а ца хиттира ас. Цуьнга юх-юха хІума хеттар эрна дуй-ла, хаьара суна.

Иза чІогІа гІелвеллера. ГІамар тІе охьахиира иза. Со а хиира вахна цунна улло охьа. Тхойша, вист а ца хуьлуш, Іара. Юха цо элира:

– Седарчий оццул хаза, цигахь цхьанхьа цхьа зезаг долу дела, ду хьуна, кхузара дІахьаьжча, иза гуш да-цахь а...

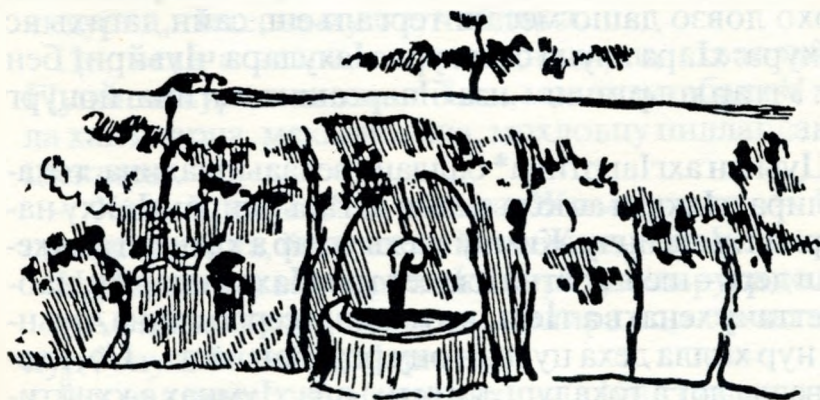
– Дера, ду, – элира ас, батто серлаяьхначу гІамарийн

тулгІенашка бІаьрг а кхарстош.

– ГІамарийн аре а ю хаза... – тІетуьйхира Жимчу эло.

Иза бакъ ду. Сан гуттар а самукъдолура кху пана арахь. Хьо гІамаран оьли тІехь хиъна Іа. Схьагуш хІумма а ца хуьлу. Я хезаш а ца хуьлу хІумма а. ХІетте а тийналла зІаьнарех сегаш санна хетало...

– Пана аре иштта тайна хІунда ю, хаьий хьуна? – элира цо. – ДІо, цхьанхьа кІоргга бухахь, цуьнца хьул-

делла шовданахь долу дела, ю хьуна...

Со инзарваьккхира цуьнан оцу дешнаша, со цІеххьана кхийтира, гІамарийн и зІаьнарех лепар мичара ду. Со бер долчу хенахь цхьана дукхе а дукха жимчу цІа чохь Іаш дара тхо – цу чохь хьулийна хазна ю бохуш, дуьйцура. И цхьана а дена карийна цахилар-м, кхеташ ма деца, я, дІахьаьжча, цкьа а и каро гІоьртина стаг а хир вацара. Амма и хабар бахьна долуш, и цІа ша цхьа тамашийна, шех цхьа жинийн хІуо хьакхаелча санна дара, шен деган кІоргенехь цо хьулийна латтош и кьайле хиларна...

– ХІаь, элира ас. – ЦІа делахь а, седа белахь а, пана аре елахь а, цаьрца уггар а исбаьхьа дерг хьан бІаьргашна ган йиш йоцург ду.

– Со Іаламат воккхаве, сан доттагІчо Цхьогало аьларг ахь тІетадарна, – сан хабарна чІогІа реза хилира Жима эла.

Цул тІаьхьа цунна набкхийтира, иза кара хьала а эчна, дІаволавелира со. Сан дог тохаделира. Айса марахь дахьарг, йоІ-бІаьрг санна, ларо дезаш, дукхе а дукха экам жовхІар ду аьлла, хийтира суна. Цул экам хІума, мел дукха лехарх, кху вайн малх кхетачу дуьне-нахь хир а дац аьлла-м, хийтира ур-аттал. Беттан сер-лонгахь цуьнан кІайн хьаж, тІекъевлина бІаьрнегІарш, мохо ловзо дашо месаш тергалъеш, сайн дагахь ас бохура: хІара хьуна схьагург тІехулара чІуьйриг бен яц. Уггар коьртаниг – иза бІаьргашна ган йиш йоцург ду...

Цуьнан ахгІаьртина* балдаш, велааьшнадина, тоха-делира, тІаккха ас юха а сайн дагахь элира: хІокху на-барна тхьевсинчу Жимчу элехь уггар а хьан дагах кхе-таш дерг – шен зезагна иза сел муьтІахь хилар ду, наб-кхетгачу хенахь а тІехь, кьуьданца серло санна, цуьн-ца нур хилла деха цуьнан оцу розанан васт... Со, кхе-равелла дог а тохалуш, кхин цхьана хІумнах а кхийти-ра: иза суна хетачул а дуккхазза а тІех экам хиларх, дукхе а дукха лерина ларо везаш. Кьуьданаш ларо деза: цІеххьана хьаькхначу мохо дІадаьа тарло уьш...

Иштта дІаихира со... ткъа сатоссуш гІуна тІе кхе-чира.

XXV

– Адмаш чехкачу цІерпошташ тІе хьаладуьйлу, амма шайна а ца хаьа, шаьш хІун локху, – элира Жимчу эло. – Цундела цхьанхьа а синтем ца карош, цкъа цхьана агІор дІахьаьлха, тІаккха вукху агІор...

ТІаккха тІетуьйхира...

*ГІаьртина – *делладелла*.

– И эрна а ма ду...

Тхо тлеххачна гIу Сахарехь хуьлчу кхечу цхьана а гIунах тера яцара. Кхузахь хIинццалц хьо тIеIотталуш хилла гIу гIамаршлахь даьккхина деккъя цхьа ор хуьлура. Ткъя иза юьртахь хуьлчех ша хила ма-еззара гIу яра. Амма кху гондIа цхьанхьа а схьагуш юрт яцара, тIаккха, ванах, хIара гIенах-м дац техьа аьлла, хийтира суна.

– ХIара ма тамашийна болх бу-у, – элира ас Жимчу эле, – массо а хIума а кийчча ду кхузахь-м: хи хьовзо чкьург а, тIетесна муш а, чийлак а...

Цо, вела а велла, схьалаьцна муш, схьаозийра. Пунан чкьург шен семан тIехь, мох хьакхабалаза хийла хан яларна, мекхайоьлла, мохлоьцу пиллаг санна, цIевзира.

– Хезий хьуна? – элира Жимчу эло. – Вай самъяьккхина, йиш лекха йолаели хьуна гIу...

Цу балхо иза виснарг а хIотторна, кхоьрура со.

– Ас айса хьаладоккху хи, – элира ас, – хьобга балур болуш болх бац хIара.

Ас, меллаша хьала а даьккхина, гIун тIулган гонан диста тIе дикка дIанисдеш, чийлак охьахIоттийра. Сан лерехь тIаккха а лаьтташ яра цIийзачу семанан и шатайпа йиш, чийлак чуьра хи а дара дегочуьра сацаза, цу чохь ловзуш маьлхан зIаьнарш гора.

– Цу хих кьурд бан хьаьгна ву-кх со, – элира Жимчу эло. – Хи малийтахьа соьга...

Дукхахболчарна, шашь лоьхург хIун ду а, ца хаьа... Со кхийтира, цо лехнарг хIун хилла!

Ас чийлак цуьнан бете яьхьира. Цо хи мелира, бIаьргаш дIа а хьабдина. Мерзачу дааршца, маларшца хIоттийна уггар исбаьхьа той санна дара и хи маларан сурт. Цо молу и хи мух-мухха а хи дацара. ТIехьуйсуш седарчий а долуш, бехха бинчу некьах, семанан цIийзарх, сан куьйгаша хьегначу кьих хьаладаьллера иза. Иза хьан дагна хилла совгIат дара. Со

жима волчу хенахь Иийса пайхамар дуьненчу валар
даздечу деношкахь суна деш хилла совгIаташ лепара
оцу нуьрехь: елки тIехь летийначу чIурабийн сегарехь,
буьйсанан юккьехь дечу Иийдехь* лобкхучу органан**
эшарехь, адмийн эсал елааьшнаихна яхьаш гарехь.

– Хьан сайрат тIехь, – элира Жимчу эло, – еккъя
цхьана бешахь пхи эзар роза кхиадо адмаша... хIетте
а шаьш лобху ирс ца кардо...

– Ца кардо, – тIетайра со.

– Ткъя цара лобху ирс декъцIенна цхьана розанца,
цхьана хин кьурдаца каро йиш ма яра...

– ЦIенна бакъдерг ду и, – тIетайра со.

ТIаккха элира Жимчу эло:

– БIаьргаш бIаьрзе ма ду. ХIума, дагца хьаьжна, лаха
деза.

Ас а мелира хи. Кийра Iаббош дара садеIар. Сатос-
суш, гIум а хIутту дашо бос оьций дIа, ша моз санна.
Цундела а вара со ирсе, дог доккхадеш. Ткъя ма-дар-
ра аьлча, воккха ца ве а, догдобхна хила а хIун дара
кхузахь хилла!..

– Хьайн дош кхочушдан деза ахь, – элира Жимчу
эло кIедда, веьна суна улло охьа а хууш.

– ХIун дош?

– Дага ца догIу хьуна, ахь, сан Iахарна...
муцIархьюллург йийр ю, ма аьллера... Со сайн зеза-
ган Iу ма ву.

Ас айса дехкина сурташ хьаладехира. Жима эла, цаьр-
га а хьаьжна, велавелира:

– Копастанех ма тера а ю хIара хьан баобабаш...

Ткъя со, сайн дагахь, и баобабаш сайна боккха
юьхькIам хеташ ма вуй!

Иза юха а велавелира.

– Хьо хIинца харцIоь, сан доттагI. Суна сурт дилла
цкъя а хаа а ма ца хаьара – вотангарш-м йохкура ас

* Иийд – кхузахь: доIанаш дар.

** Орган – ша-тайпа пондар.

тӀехулура а, чухулара а.

– ХӀумма а дацара и-м, – элира цо, суна синтембеш.
– Бераш кхарех иштта а кхетар ду.

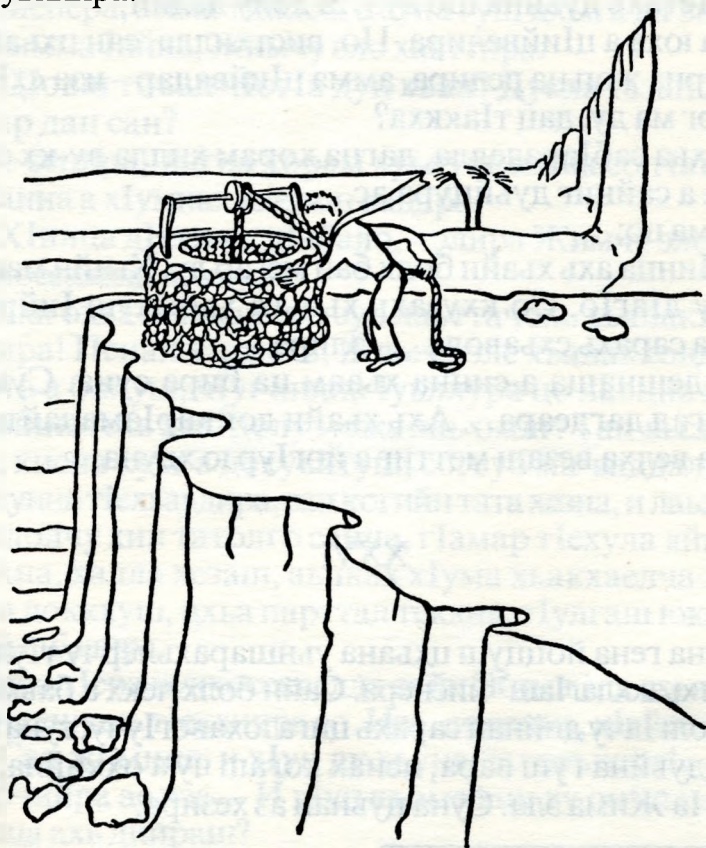
ТӀаккха цуьнан Ӏахарна муцӀархӀюллург йиллира ас.
Юха сурт Жимчу эле дӀаделира, цул тӀаӀхӀа, дагна
хорамхуьлуш, цхӀа сабӀаьрзделира сан.

– Хьуна цхӀа хӀума дага-м деьна, соьга схӀаолуш
хӀума а доцуш...

Цо жоп ца делира.

– Кхана, – элира цо, нийсса шо дузу, со шу долчу
кху Лаьтта тӀе воьссина...

Юха а, вист ца хуьлуш, дӀатийра. Юха Ӏийна-а
тӀетуьхира:

– Со кхузза, гена водуш, вуьйжира...

Юха цийвелира.

Далла дика хуур-ду-кх, сан юха а стенна делахь а чога сабарзделира. Ас, Ia а ца велла, хаьттира тлаккха:

– Хинца суна хлутгучу суртах, кIира хьалха, вайша вовшашна гучу оцу Iуьйранна, эзар чаккхарма уллохь кхерчан кIур боцчу кху пана арахь хьуо цхьаь ваьлла лелар ларамаза дацара-кх хьан? Хьо хьуо хIетахь стиглара охьавоьжначу метте юхавогIуш хилла-кх?

Жима эла виснарг а цийвелира.

Ткьа ас ларлу-уш тIетуьйхира:

– ХIетахь дуьйна шо дузуш долу делий?

Иза юха а цийвелира. Цо, вистхилла, сан цхьана а хаттарна жоп ца делира, амма цийвалар – иза «хIаь» бохург ма ду, дац тлаккха?

– Цхьа сабарзделла, дагна хорам хилла ву-кх со... – юха а сайниг дуьйцура ас.

Амма цо:

– Хинца ахь хьайн болх бан мегар ду. Хьайн машен йолчу дIагIо. Со кхузахь хьоьга хьоьжуш Iийр ву. Кхана сарахь схьавола... – элира

Цу дешнаша а синна хьаам ца бира суна. Суна и Цхьогал дагдеара... Ахь хьайн дог карIамадайтахь, хийла велха везаш меттиг а йогIур ю хьуна.

XXVI

Пуна гена йоццуш цхьана уьншарахьлерчу тIулган пенан хьакхлагIаш* йиснера. Сайн болх чекх а баьккхина, шолгIачу дийнан сарахь цига юхавогIучу, суна геннара дуьйна гуш вара, пенах когаш чу а охкийна, дIо тIехь Ia Жима эла. Суна цуьнан аз хезира.

* ХьакхлагIаш – *херцарш*.

– Хьуна дага ца доггу? – бохура цо. – Иза кхузахь ма дацара данне а.

Цхьамма цунна жоп делла хилла куц дара, цул тлаьхьа цо реза воцуш бахарехь:

– Х!аа, нийсса шо хьалха дара иза, цхьа де т!етоха-т!ерадаккха йиш йоцуш, амма кхечу меттехь...

Ас болар сихдира. Амма лахахь пена уллохь, схьа-гуш а я луйш хезаш а кхин цхьа а вацара. Х!етте а Жимчу эло, цхьанна жоп луш, юха а бохура:

– Т!аккха, ткъа. П!амар т!ехь сан когийн ларш карор ю хьуна. Т!аккха соьга хьобжуш !е. Тховса со цига д!авоггу хьуна. Со пена т!е кхача ткъех метр бен ца йиснера, амма т!аккха а суна гуш цхьа а да вацара.

Жимма Ийна, Жимчу эло хаьттира:

– Д!овш тоьал ч!ог!а дуй хьан? Дукха !азап лан-м дезар дац сан?

Со сецира, дагна хорам хуьлуш, амма со т!аккха а цхьанна а х!умнах кхеташ вацара.

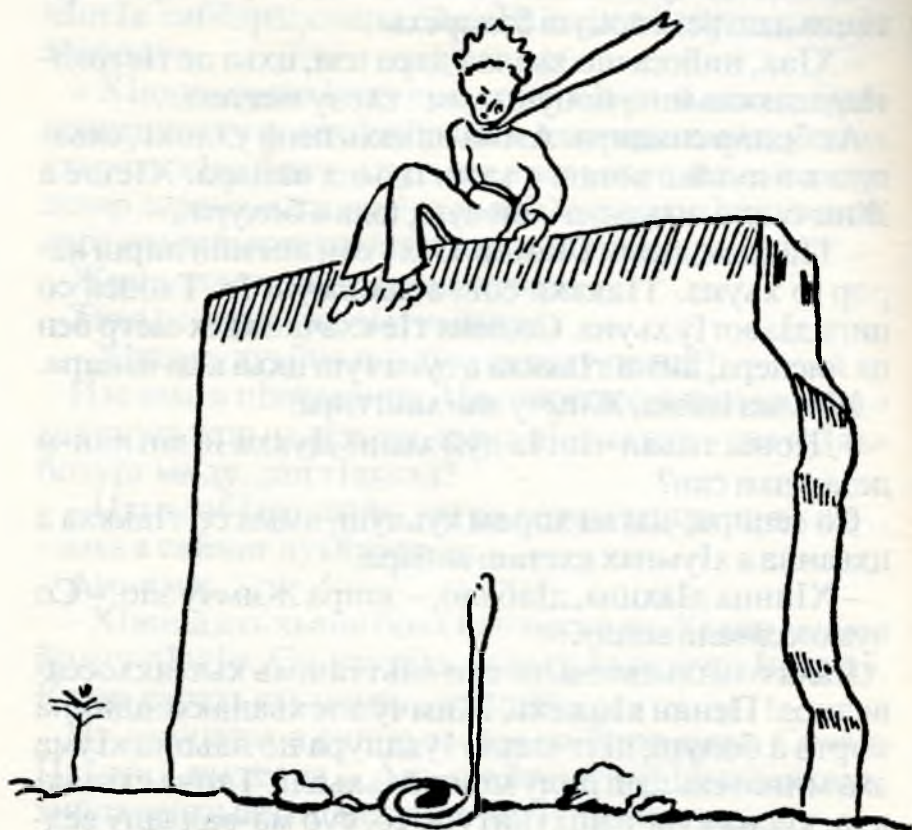
– Х!инца д!ахила, д!абало, – элира Жимчу эло. – Со чукхоссавала волту.

Лаха охьахьаьжна, со суо лаьттачохь хьалакхосса-велира! Пенан к!ожехь, Жимчу эле хьалакховдийна корта а болуш, ч!уг хилла !уьллур цо лаьцна х!ума эха минотехь леш долу можа лаьхьалг. Тапча схьаяк-кха, кисна куьг а дохуйтуш, со, суо ма-ваддалу вед-да, цунна т!ехьаьдира, сан когийн тата хезна, и лаьхьалг, лешдолчу хин татолго санна, г!амар т!ехула яйн ч!уг тоьхна, халла хезаш, аьчках х!ума хьакхаелча хуьл-зов а доккхуш, цхьа парттал текхна, т!улгаш юккъехь кьайлабелира.

Пена т!ера чукхоссавелла сайн Жима эла схьалаца, сайн хеннахь т!екхиира со. Иза, ло санна, к!айвеллера.

– Сан жимниг, и х!ун ду хьуна дагдеьнарг! – мара хьарчийра ас иза. – И х!ун кьамелаш ду оцу лаьхьар-чашца ахь дийраш?

Ас цуьнан цкъа а хуьйцуш йоцуш лелош йолу дашо

—Дюви тоғал чоғла дуй хъан?
Дукха Іазан лан-м дезар даң сан?

шарп схаяьстира. Лергъуллош, хи хьаькхна, яша а йина, юха шег а хи малийтира. Амма цуьнга кхин хIумма а хатта ца хIобттира со. Иза, цкъа леррина сан бIаьргаш чу а хьаьжна, сан логах хьаьрчира. Суна, топ кхеттачу олхазаран санна, цуьнан детталун дог хааделира.

– Суна чIогIа хазхета, хьайн машенан галдаьлларг хIун хилла, хьуна хиьна, – элира цо. – ХIинца цIа ваха аьтто бу хьан...

– Хьуна мичара хаьа и?!

Со, айса цуьнга хIинца олу бохуш, ма воллу: дагахь доццучу агIор и кема тодан аьтто бели хьуна сан!

Сан хаттарна жоп ца делира цо, цо кхин элира:

– Со а гIур ву тховса цIа.

ТIаккха, гIайгIане воьдуш, тIетуьйхира:

– Иза ахь бан безачул дуккхазза а гена а... дуккхазза а хала а некъ бу...

Цхьа тамашийна дара и. Ас, жима бер санна, кьевлина марвоьллинера иза, амма, цхьана бухбоцчу Iино чуийзош санна, шершшина иза сайн карара волуш хаалора суна, иза сацо сан ницкъ а бацара...

Иза, ойлане вахна, цхьанхьа генна дIахьобжура.

– Соьца хьан Iахар хир ма бу. Яьшка а... МуцIархьюллург а...

Иза сингаттаме велахьизежара.

Со вехха Iийра, иза меттаваре хьобжуш. Юха иза меттаван вуьйлира.

– Хьо кхеравелла, сан жимниг... – хьаьстира ас иза.

Кхера а муха ца ло! Амма иза гIийлла хезаш велавелира:

– Кхера, хьаха, лур ву со тховса сарахь...

Юха а, сан сацо гуьнахь доцу цхьа боккха бохам хила боллу-кх бохург хьаьхна, сан дог шелделира. Кхин хезар дац техьа, кхин цкъа а суна хаза доьгIна дац техьа цуьнан и зевне велар? И велар – пана гIамарарахь шовданан декар дара суна.

– Сан жимниг, хъан зевнечу веларе кхин а ладегIа лаа суна...

Ткъа цо олу:

– Тховсалерчу буса шо дузу. Сан седа шо хъалха со охъавоъжначу меттигна нийсса тIехула схъакхета тховса...

– ЛадогIахъа, сан жимниг, и массо хIума – и лахъа а, и седанца цхъаьнакхета везар а – и дерриге а цхъа ирча гIан ма ду, дац тIаккха?

Цо жоп ца делира.

– Утгар коьртаниг – бIаьргашна ган йиш йоцург ду... – элира цо.

– Ду-те. Дера, ду...

– Оцу зезагца дерг санна ду и. Хьо цхъанхъа ген-нарчу седан тIехъ кхуьуш долу зезаг дезаш велахъ, мел хаза хуьлу, буйсанна стигал тергалъеш. Массо а седано хIетахъ заздохкху.

– Доккху-те. Дера, доккху...

– Иза оцу хица хилларг санна ма ду. Ахъ суна хи малош, и хи, цхъа исбаьхъа мукъам хилла, декара, и цIийза гIунан чкъург а, муш а бахъна долуш дара и... ДагдогIий хъуна? Мел чомехъ дара и хи.

– Дара-те. Дера, дара...

– Буйсанна хьо седарчашка хьоьжур ву. Сан седа Iаламат жима бу, иза хъуна дIагайта а таро яц сан. И дикахо а ду. Сан седа – дуккха а долчу седарчех цхъа седа хир бу хъуна. Хъуна седарчашка хьежар дезалур ду... Уьш дерраш а хъан доттагIий хир ду. Цу тIе, ас хъуна цхъа совгIат а дийр ду...

ТIаккха иза чIоггIа велавелира.

– ЭхI, жимниг-яI, сан жимниг, ма дог хьосту-кх сан оцу хъан велаваларо!

– Сан совгIат и ду хъуна... иза вайшиннан оцу хица хилларг санна хир ду.

– Муха?

– ХIора стеган а шен-шен ду седарчий. Бевлла лела-

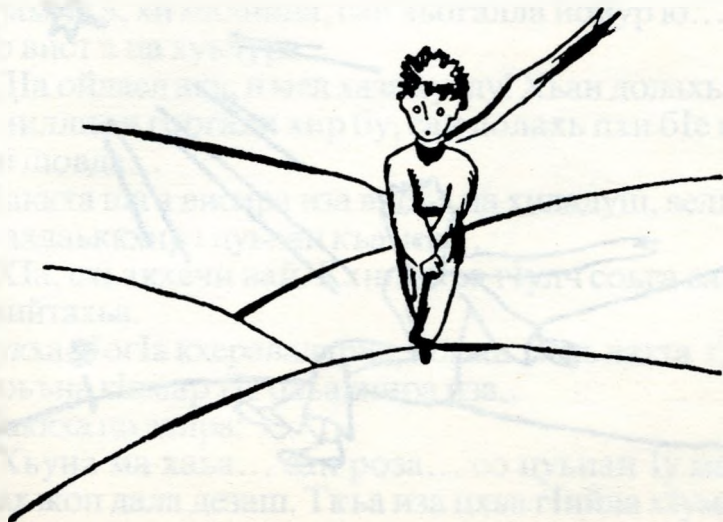
чу нахана цара некъ хьобху. Вукхарна еккъа стиглахь йогу кегий цӀерш ю уьш. Гилманчашна – кхочушдан дезаш цхьа хьесап ду. Ас вийцинчу гуллакхчина – уьш деши дара. Цу массо нахана гергахь, седарчий мотт ца хууш ду. Амма хьан седарчий ша-тайпа хир ду...

– Муха?

– Хьо стигла хьалахьожур ву, ткъа цигахь схьагучу седарчашлахь цхьа седа хир бу, сайн веларца со ве-хаш, – тӀаккха хьуна массо а седа боьлуш хезар ду. Хьан седарчий дела хууш хир ду!

Юха иза ша а велавелира.

– Мацца а хьайн сингаттамах хьо вирзина ваьлча (гуттар а сагатдина ма ца волу), хьо воккхавеш хир ву, мацах цкъа со хьайна вевзаш хилла. Хьо гуттарен-на а сан доттагӀ хилла вуьсур ву. Хьуна а луур ду соьца цхьаьна вела. Хийлазза ахь иштта кор дӀадоьллур ду, хьан дагна цхьа кхоэ хир ду и... Стигла хьала а хьаьжна, хьо велавелча, хьан доттагӀий цецбевр бу. Ахь цаьрга эр ду: «ТӀаккха, ткъа, стигла хьалахьаьж-ча, со гуттар а хуьлу вела догдогӀуш!» Царна, хьо тил-ла, моьттур ду. Ас и дика болх бийр бу-кх хьуна, хьуна мухха хетахь а...

Иза юха а чIоггIа велавелира.

– Седарчий даларна метта деларца декачу горгалийн дийнна жатташ ас хьуна далар санна хир ду и...

Иза юха а велавелира. Цул тIаьхьа воьлучуьра сец-ца, гIийлачу озехь хьаставелира иза:

– Хьажахьа... тховса... хьо тховса кхуза ца веьча, дика хир дара.

– Ас хьо хьоу вуьтур вац.

– Хьуна, со лазво, моьттур ду... со леш ву а, моьттур ду. Иза иштта хуьлуш ду. Ма волахьа, ца оьшу хьуна.

– Ас хьо хьоу вуьтур вац.

Амма цуьнан садууш цхьа хIума хилар гуш дара.

– Хьажахьа... суна и лаьхьа а дагахь бу, – элира цо эххар а. – Цо хьо лацахь, хIун дийр ду вай... Лаьхьарчий сийдоцуш ма ду. Цхьаь лацар царна синкьерам бу.

– Ас хьо хьоу вуьтур вац.

Юха цIеххьана цхьа сапаргIатделира цуьнан:

– Бакьдерг аьлча, шиь кьовзо дIовш тоьур-м дац цунна...

Цу буса иза д'авоѣдуш, суна ца хиира. Суна туоса ца долуйтуш, сан б'аьрг'уналлера вала хиира цунна. Эххар а х'аьдда со т'аьх'аькхиъча, чехкачу бола-рехъ хецавелла воѣдуш вара иза.

– Х'а-а, х'о ву иза... – алар доцург, цо кхин х'умма а ца элира.

Т'аккха сан куьг сх'алецира. Цуьнгахъ цх'а бала бара.

– Х'аштдоцуш вог'у х'о соьца. Со ган хала хир ду х'уна. Х'уна, со леш ву, мотталур ду, амма иза иштта дац...

Со вист а ца хилира.

– Гой х'уна... сан гена ваха деза. Сан дег' дукха деза ду. Соьга х'аладах'алур дац иза...

Со вист а ца хуьлур.

– Тиш'елла ч'уьйриг т'ера ох'аькхоссар а, иза а цх'аь ду-кх. Халхета х'ума ма дац и.

Иза г'лех'х'а йиш'иоьх'на вара. Х'етте а кхин цк'а а, дог иркарх'иоттийна, со т'ехо г'иоьртира иза:

– И мел дика хир ду, х'аьий х'уна. Со а х'ожур ву седарчашка. Т'аккха дерриге седарчий ц'ийза чк'ур-гаш йолчу ширчу г'унех тарлур ду суна. Царах х'орамма а, хи малийна, сан х'огалла йойур ю...

Со вист а ца хуьлур.

– Д'а ойлаел ахъ, и мел хаза хуьлу! Х'ан долахъ пхи б'е миллион горгали хир бу, сан долахъ пхи б'е миллион шовда...

Т'аккха ша а висира иза вист а ца хилалуш, велхаро юк'аьх'даьккхира цуьнан к'амел...

– Х'а, сх'акхечи вай. Кхин цх'а г'улч соьга сайгга яккхийтах'а.

Дукха ч'иог'ла кхераваларна, когаш т'лехъ латта г'ора ца тоьъна г'амар т'е ох'ахиира иза,

Т'аккха цо элира:

– Х'уна ма хаьа... сан роза... со цуьнан г'у ма ву, цунах жоп дала дезаш. Тк'а иза цх'а г'ийла х'ума ма

ю! Цхьа дагахь хІума доцуш а. Цхьа декъаза кхо-диъ
кІохцал доцург, хІумма а дац пекъаран, дуьненах лар-
дала гІоьртина дуьхьалдаккха а.

Со а охьахира, сайн когаш хаьдча санна, хийтира
суна. Цо элира:

– ХІа, тоьур ду хІинца... дерриг а чекхдели...

Кхин а цхьана минотехь Іийна, хьалагІаьттира.
Ерриг а цхьа гІулч бен яккха а ца якккхира. Со меттах
ца хьалуш, лацавеллера.

Цуьнан когашкахь можа ткъес кхерстира, цхьа хал-
ла хаалуш. БІаьрнегІар тухучу юкъана иза, меттах-
хьар доцуш, сацавелира. АхІ а, ухІ а ца элира. ТІаккха
вуьйжира – меллаш, дитт ма-дожжара. Меллаша, цхьа
а гІар-тата доцуш, гІамаро дІа ма худу массо гІар-тата а.

ХІетахь дуьйна ялх шо а даьлла... Ас хІинцалц цкъа а цхьаьнгге а дийцина а дацара хІара. Со юхавеъча, со дийна а, маьрша а гина, сан накъостий баккхий-беш бара. Со чІогІа сингаттаме вара, амма хІун хилла хьуна аьлла, духекхиа гІоьртинчуьнга ас олура:

– ХІумма а ца хилла, дуьххьалдІа гІелвелла... хІоьттина со...

Юха жим-жима синтем а хилира. Аьлча а... самукъдалар-м дац. Делахь а суна хаьа, иза шен сайраталг тІе дІавахнийла: сатесначул тІаьхьа вахна со хьаьжча, суна цуьнан дегІах хІума гІамар тІехь кара ма ца дира. Иштта деза а ца хиллера иза. Ткъа хІинца, буьйса тІе массазза йогІу, седарчашка ладоьгІуш марзо оьцу ас. Стиглахь пхи бІе миллион горгали бека хезаш санна...

Ас цхьана хІуманна сагатдо: Іахарна муцІархьюллург юьллуш, со доьхка дилла вицвелла ма хилла! ХІинца Жимчу эле Іахарна муцІарх йоллалур ма яц иза. ХІун ду техьа хІинца цуьнан сайрат тІехь бохуш, мел чІогІа гІайгІане ву-кх со. Іахаро цуьнан роза диьна хилахь, хІун дан деза тІаккха?

Амма цкъацкъа сайна синтем бо ас: хІан-хІа, иза иштта хила йиш яц! Буьйсанна Жимчу эло, аьнгагин пхьегІа тІеюьллий, роза дІа ма хьулдо, Іахар а ца болюйтү шен бІаьргьІуналлера... ТІаккха со боккъал а ирс долуш хуьлу. Стиглахь мел болу седа боьлуш хеза суна тІаккха.

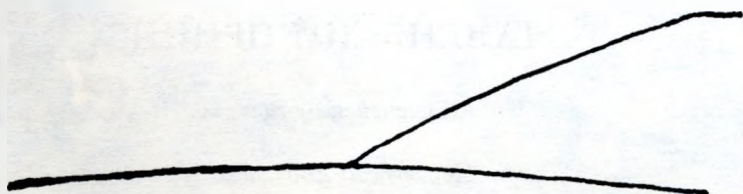
Ткъа наггахь юха а сахьаьвза: цхьа ойла дІаяхханчохь тидамера дала а ма тарло хІума, тІаккха хІуьа хила а сахьт дац! Я цунна мухха а сарахь и аьнгагин пхьегІа тІейилла дицлахь, я буьйсанна, цунна ца хоуьйтуш, хьакх-хьакхбелла-а Іахар арабалахь, тІаккха хІун дан деза... Цу хенахь стиглара массо а горгали боьлхуш хуьлу...

И дерриге а тамашийна а, ойла атта
таахъакхуьур йоцуш а ду. Суна санна, Жима эла
дукхавезавеллачу, шуна-м дагах ца кхеташ
дуйсур дац и, шуна-м хир бу цунах Іаламат бок-
кха лазам: дерриг дуйне Іаржлой дІахІутту,
Анакевнан цкъа а вай хилазчу цхъана маьІехъ,
вайна цкъа а гина боцчу Іахаро, вайна цкъа а дев-
заш хилла доцу роза диъна хила там бара-кх боху
ойла дагаеьча.

Стигла хъалахъовсал. Хаттал шайга: дийна ду те-
хъа и мацахлера роза я дац техъа? ЦІехъанна сан-
на иза Іахаро диъна хилахъ? Шуна гур ду шуна
тааккха: массо а хІума хийцаделла дІахІуттур ду...

Баккхийчех цхъа а стаг, дуйне мел дукха латтарх,
цу хІумнийн маьІнах цкъа а кхетар а вац!

Съгга хаъттича, малх кхетачу дуьненахь уггаре а хаза а, хIетте а сингаттаме а меттиг хIара ю. Пана аренан хIокху меттиган сурт кхул хьалхарчу агIон тIехь а ду, амма шуьга юха а, юха а дикка тидам-байта, ас кхин цкъа а дилли хIара. Кхузахь дуьххьара гучу а велира Жима эла, кхуззахь дIа къайла а велира.

Мацца а Африке дахар нисделла, шаьш кху аренда кхачахь, хIара меттиг шайна билггал евзар йолуш, дикка тергалделаиш хIара сурт. Шаьш кхузашихула тIехдовлуш хилахь, шайн Делан дуьша, сих ма лолаиш, жимма собарделаиш хIокху седан кIел! Дашо месаиш йолу цхьа жима кIант шайна тIе а вагIахь, цуьнан зевне велар а хилахь, шаьш хаъттинчу цхьана а хIуманна цо жоп а ца лахь, шу, шеко йоццуиш, кхетар деца, шайна тIевеьнарг мила ву. Паккха – ас чIогIа доьху шуьга! – согга кхаь баккха диц ма лолаиш, сан гIайгIа дIаоьцуиш, шайн Дела дуьша, язделаиш согга, иза юхавеьна алий...

БИБЛИОТЕКА ЖУРНАЛА «СТЕЛАІАД»

Антуан де Сент-Экзюпери

МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ

На чеченском языке

Перевод *Л. Абдулаева*

Редактор *И. Джанаралиев*

Технический редактор *М. Бексултанов*

Художественный редактор *З. Нухаева*

Дизайн *О. Ведмецкого*

Подписано в печать 20.09. 2003 г. Формат издания 60×84 1/16.
Печать офсетная. Усл. печ. л. 5,58. Тираж 5000 экз. Заказ № 348

Отпечатано на ГУП «Республиканский
полиграфкомбинат им. Революции 1905 г.»

Мининформпечати КБР.
360000, г. Нальчик, пр. Ленина, 33.

*Жимчу элана а,
Антуан де Сент-Экзюперина а,
шовданах бекачу седанна
седанах сегачу шовданна*

Дагна – го, б!аьргашна – хеза...
Гора-я!-кх, сан Жима эла!
Новкъя яц буьйсанехъ дерзаш,
Хаза хъан седанан белар.

Хъаьхначохъ курпалийн г!ерг!ар,
Го хъан цу розанан шабарш.
Кху Лаьттан хъаьг!нийн т!о белхарх,
Йиш яц хъан туьйранах ша бан.

Ма ч!ог!а хъаьхна а хилла-кх
Шен цхъалла хъан доттаг!чунна:
Седарчий декаш, – ца тила,
И х!еттехъ д!авеьна хъуна.

Хъайн Делан дуьхъа, кхаьбоккхуш,
Алахъа, д!акхъачний иза?
Я юха а, цхъалло шех окхуш,
Сахарехъ некъ тилла хъийза?!

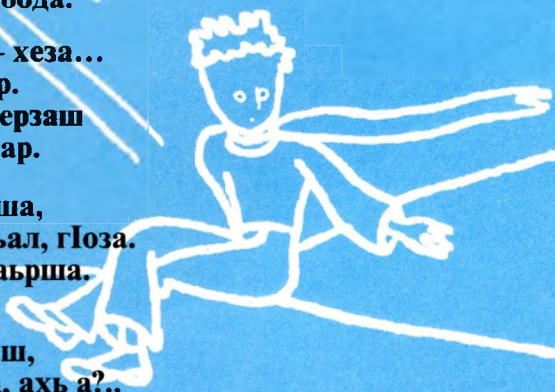
Бекабе массо а седа,
Нуьре деш Лаьттан х!ор шовда.
Шаьш цхъаьнакхетаран йийд ган
Зовкх лохъа, хъаош син бода.

Дагна – го, б!аьргашна – хеза...
Цунна ду ас догцадиллар.
Ойланийн дуткъделла мерзаш
Ца хада, – оьшу хьо хилар.

Алахъа, д!акхъачна хъаша,
Цхъаьна ду шаьш – декъал, г!оза.
!ахар бу хъайн могаш-маьрша.
Дааза ду – коча роза.

Лаьтта т!е хьо юхавог!уш,
Со вицвийр ма вац, ткъа, ахъ а?..
Со а ву велха догдог!уш...
Суна а хъашт хилла !ахар...

Абдулаев Леча

50p

